

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز با عنوان:
The Explanation of the Peri-Urban Concept and the Factors
Affecting Its Creation and Development
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مقاله پژوهشی

تبیین مفهوم پیراشهری و عوامل مؤثر در ایجاد و توسعه آن *

مهران رفیعی^۱، سیدمحمد رضا خطیبی^{۲*}، زهره داودپور^۳

۱. دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.
۲. استادیار گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.
۳. دانشیار گروه شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

تاریخ دریافت: ۹۸/۰۴/۲۲ تاریخ اصلاح: ۹۹/۰۳/۰۶ تاریخ پذیرش: ۹۹/۰۵/۱۵ تاریخ انتشار: ۹۹/۱۱/۰۱

چکیده

بیان مسئله: پیراشهری، که گاهی به آن حاشیه شهری هم اطلاق می‌شود، می‌تواند بر فرم شهری و چالش‌های برنامه‌ریزی فضایی قرن بیست و یکم غالب شود. در کشورهای صنعتی یا پسا صنعتی، پیراشهر قلمرو تغییرات اقتصادی، اجتماعی و دگرگونی ساختار فضایی است، در حالی که در کشورهای به‌تازگی صنعتی شده و بیشتر کشورهای در حال توسعه، غالباً منطقه شهری پرهرج‌ومرجی است که سبب‌ساز پراکندگی و توسعه ناهماهنگ می‌شود. در هر دو مورد پیراشهر علاوه بر یک حاشیه بین شهری و حومه شهر می‌تواند یک منطقه گذار نیز در نظر گرفته شود و بیشتر به‌عنوان یک قلمرو عملکردی نقش ایفا کند. تعریف روشن و ساده‌ای برای این مناطق نمی‌توان یافت، اما ویژگی‌های عمومی‌ای برای این مناطق وجود دارد که عموماً با آنها شناسایی و تعریف می‌شوند. از طرفی بسیاری از چالش‌های جهانی از شیوه‌ای که شهرها رشد و یا تغییر می‌کنند نشئت می‌گیرد، مخصوصاً پیدایش ابرشهرها در کشورهای در حال توسعه‌ای مانند ایران که در حوزه شهری یا پسرانه‌های پیراشهری آنها مشکلات کلان زیست‌محیطی و اجتماعی فراوان وجود دارد.

هدف پژوهش: از آنجا که این مناطق با استانداردهای شهری تراکم جمعیتی پایین تری دارند و وجود سکونتگاه‌های پراکنده و وابستگی به وسایل نقلیه برای آمدودش، جوامع چندپاره و فقدان نظارت فضایی را برای این مناطق در پی داشته است. تبیین مفهوم پیراشهری و عوامل مؤثر بر ایجاد و توسعه این مناطق از اهداف این تحقیق در نظر گرفته شده است.

روش پژوهش: در این تحقیق با رویکرد تحلیلی-توصیفی مروری کلی بر پدیده پیراشهرنشینی در مفهوم اروپایی و جهانی‌اش انجام شده است. همچنین با روش تحلیل محتوای مقوله‌ای به بررسی مضمون مطالعات داخلی انجام شده در رابطه با پیراشهری پرداخته شده است و در نهایت با معرفی یک چارچوب پنج‌بعدی، که از یک مطالعه گسترده و یکپارچه جهانی درمورد پیراشهری اقتباس شده، به بررسی کلی مبانی نظری یا ادبیات موضوع پرداخته می‌شود تا یک روایت کلی از چگونگی رخداد پیراشهرنشینی در عصر حاضر با توجه به تمام ابعاد آن مورد بررسی و تبیین قرار گیرد.

نتیجه‌گیری: ماحصل این بررسی نشان می‌دهد که نیروهای محرکه سیاسی، اجتماعی-اقتصادی و کالبدی چگونه در این مناطق تأثیرگذار هستند و به‌عنوان نتیجه تحقیق، چارچوبی برای تشخیص تفاوت درجات تغییر در سیستم پیراشهری از منظر انواع پیوند، مقیاس، توسعه، تحول، تاب‌آوری و حکمروایی فضایی و سیاسی ترسیم می‌شود.

واژگان کلیدی: پیراشهری، حومه شهرها، شهرنشینی پیرامونی، گسترش شهری، حاشیه شهری، روستا-شهر-منطقه.

راهنمایی دکتر «سیدمحمد رضا خطیبی» و مشاوره دکتر «زهره داودپور» در سال ۱۳۹۹ در دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین ارائه شده است.
** نویسنده مسئول: ۰۹۱۲۷۸۳۸۵۲۷ khatibimohammadreza@gmail.com

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری «مهران رفیعی» با عنوان «تحلیل نظریات و تدوین الگوی بهینه شکل‌گیری مناطق حائل بین کلاتشهرها و حوزه‌های پیراشهری بر مبنای مدل تجزیه و تحلیل هوشمند کاربری اراضی» است که به

مقدمه و بیان مسئله

منطقه پیراشهری می‌تواند یکی از متداول‌ترین انواع رایج موقعیت شغلی و زندگی در جهان قرن بیست و یکم شود. در بخش‌هایی از دنیا با مصرف زیاد و چشمگیری شناسایی می‌شود و در بخش‌هایی دیگر که فقر و جابه‌جایی اجتماعی متداول‌تر است خط رویارویی میان مشکلات شهر و حومه است و در واقع این طبیعت تغییر شهر توسط خودش است. به علاوه در کنار توسعه کالبدی شهری یا شکل حومه شهری، محل دگرگونی تغییرات گسترده فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی است.

بنابراین لازم است نگاهی فراتر از تقسیمات مرسوم شهر و روستا به قلمرو جدیدی داشته باشیم که پیراشهری^۱ نامیده شده است و ویژگی اصلی آن این است که نسبت به تغییرات مداوم و تحولات ثابت نیست، بلکه در جریان شتاب و گذار است. پیراشهر محل تحولات ساختار شهری به منظر و چشم‌انداز روستایی است و بر این اساس می‌تواند در مجموعه اصطلاحات شهری عامل مهمی برای محک‌زدن قلمرو شهری یا منطقه شهری-روستایی باشد که باید در متن تحولات گسترده‌تر هسته‌های متراکم شهری و پسرکانه‌های^۲ روستایی در نظر گرفته شود. پیراشهر به‌مانند محکی است برای تغییر و تحول، نه فقط به‌طور محلی در خط اتصال شهر به روستا، بلکه در شکل سرتاسری شهر-منطقه و در بیان بهتر در سطح «روستا-شهر-منطقه»^۳.

یکی از چالش‌های سیستم شهری جهانی تحت الشعاع قرار گرفتن دستور کار پیراشهری است. در یکی از مطالعات بانک جهانی در سال ۲۰۱۵، تراکم جمعیتی شهرها در کشورهای در حال توسعه سه برابر بیشتر از کشورهای صنعتی است (Angel, Sheppard & Civco, 2015)، البته روند فعلی برای کاهش تراکم به میزان ۱/۷٪ در هر سال است و اگر این روند تا سال ۲۰۳۰ ادامه داشته باشد، نواحی ساختمان‌سازی‌شده این شهرها سه برابر شده و به بیش از ۶۰۰۰۰۰ کیلومتر مربع خواهد رسید، در حالی که جمعیت آنها دو برابر خواهد شد. یک مطالعه پایش از راه دور جهانی نشان داد که توسعه شهری به چهار نوع اصلی تقسیم می‌شود:

- شهرهای با رشد کم و نرخ میان‌افزایی^۴ نسبتاً کم و متعادل؛
- شهرهای با رشد بالا و توسعه متفرق و سریع؛
- شهرهای با رشد گسترده و پراکندگی بالا در تراکم جمعیتی پایین؛

- شهرهای با رشد افسارگسیخته و نرخ تغییر کاربری بالا و تراکم جمعیتی زیاد (معمولاً در کشورهای در حال توسعه) (Schneider & Woodcock, 2008, 92).

هر کدام از اینها هم، بسته به پراکنده یا متمرکز بودن یا توسعه متفرق یا هماهنگ، الگوهای فضایی متفاوتی دارند.

البته به اینها می‌شود یک نوع پنجمی را هم اضافه کرد که رشد منفی دارند و از آنها معمولاً به‌عنوان شهرهای در حال انقباض^۵ نام می‌بریم.

معمولاً این تعاریف شهری شامل چیزی است که ما در اینجا اصطلاح پیراشهری داخلی یا حاشیه شهری^۶ را برای آنها به کار می‌بریم و به‌طور مستقیم هم‌جوار یا در سایه محدوده‌های متراکم شهری قرار می‌گیرند. معمولاً فرایند گسترش شهری^۷ نه‌تنها نباید به‌عنوان یک تغییر منفی در نظر گرفته شود، که حتی یکی از منافع و نقاط مثبت نیز باید محسوب شود. مخصوصاً زمانی که اکثریت جمعیت جهان متوسط فضای ۳/۵ مترمربع برای هر نفر را اشغال کرده‌اند (Ravetz, Fertner & Nielsen, 2013, 13-44).

با این حال، این مفهوم به این معنی است که شهرها در هر دو نوع کشورهای توسعه‌یافته یا در حال توسعه برای توسعه فیزیکی و کالبدی در مقیاس کلان باید ملزم باشند طرح‌های واقع‌گرایانه تهیه کنند و ظرفیت‌سازی برای حکمروایی، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های اساسی و مدیریت این محدوده‌های حساس یا پرخطر را انجام دهند. هر کدام از این اقدامات به‌طور اخص برای نواحی پیراشهری که دارای تغییر سریع در مرزهای گسترش شهری هستند به کار می‌رود.

پیشینه تحقیق

مطالعات مربوط به نواحی پیراشهری در ایران تا اندازه‌ای نوپاست و مراحل آغازین خود را از سر می‌گذرانند. در ادامه به برخی از این مطالعات اشاره شده تا نگاه حاکم و موارد مورد توجه قرار گرفته را از لحاظ مضمون و تأکید آشکار کند.

شاید بتوان نخستین مطالعه و توجه رسمی در مورد نواحی پیراشهری را مربوط به تصویب طرح مجموعه شهری تهران مربوط به سال ۱۳۷۴ دانست که وزارت مسکن و شهرسازی وقت، به‌منظور امکان و ایجاد برنامه‌ریزی یکپارچه برای شهر تهران و سایر کلانشهرهای کشور، چارچوب «طرح‌ریزی و مدیریت مجموعه شهری تهران و سایر شهرهای بزرگ کشور و شهرهای اطراف آنها» را تصویب کرد (غمامی، خاتم و اطهاری، ۱۳۸۶، ۶). در این طرح به‌صورت مستقیم و علنی به مفهوم پیراشهر و نواحی پیراشهری توجه و اشاره نشده است، ولی مواردی مانند پراکنده‌رویی جمعیت و فعالیت‌ها به‌ویژه در منطقه کلانشهری تهران، تأثیر قوانین منطقه‌بندی و طرح‌های شهری بر فراقنی گروه‌های کم‌درآمد به نواحی پیرامونی و شکل‌گیری اسکان غیررسمی بررسی شده است. در تحقیق دیگری با عنوان «تحلیل نابرابری فضایی در محیط‌های پیراشهری: کوششی در استفاده از رهیافت برنامه‌ریزی و مدیریت راهبردی در تهران»، دانشپور (۱۳۸۵) بر ضرورت توجه به محیط پیراشهری از منظر برنامه‌ریزی

پیراشهر و پیراشهرنشینی در زمره توجه به مناطق روستایی و یا از منظرهای دیگری همچون اقتصاد، گردشگری، کاربری اراضی، محیط زیست، جمعیت، کارآفرینی و موارد دیگری است که به غیر از یک مورد، بقیه موارد کمتر با دید برنامه‌ریزی شهری و مدیریت این مناطق و توجه خاص به خود پیراشهر در اهمیت‌داشتن این مناطق در نظام برنامه‌ریزی و شهرسازی کشور پرداخته شده است.

از سویی دیگر از منظر مطالعات خارجی، در قاره اروپا بیش از بقیه سرزمین‌ها بر روی کره خاکی به این موضوع پرداخته شده است. اروپا یک قاره بسیار شهری شده است که امروزه بیش از ۷۵٪ جمعیت آن در نواحی شهری زندگی می‌کنند و پیش‌بینی می‌شود که تا سال ۲۰۲۰ این رقم به ۸۰٪ برسد (EEA, 2016). شبکه شهری متراکم شامل تقریباً ۱۰۰۰ شهر با جمعیت بالای ۵۰,۰۰۰ نفر است (البته فقط در تعداد کمی از شهرهای خیلی بزرگ).

در اتحادیه اروپا تنها ۷٪ جمعیت در شهرهایی که بالای ۵ میلیون جمعیت دارند زندگی می‌کنند. در حالی که در آمریکا ۲۵٪ جمعیت در این نوع شهرها زندگی می‌کنند (CEC, 2008). در دهه‌های اخیر، شاخص‌ترین نتایج شهرنشینی متداوم و در حال پیشرفت در اروپا، توسعه مناطق شهری عملکردی بوده است (Nordregio, 2015). این فرایند حتی شامل پیوستن نواحی نسبتاً پیرامونی به سیستم شهری، اتصال شهرهای مجاور برای شکل‌گیری شبکه‌های چنددهسته‌ای و تشکیل مناطق مادرشهری بزرگ‌مقیاس می‌شود.

نواحی نزدیک به شهرها به لحاظ تاریخی در معرض فشارهای توسعه زیاد بوده‌اند و با افزایش میزان سرانه‌های کاربری‌های شهری به شدت در ارتباط هستند. از سال ۱۹۵۰ تا حدود ۱۹۹۰، نواحی شهری مساحتشان تا ۸۷٪ افزایش یافت، در حالی که در طول همین دوره، جمعیت فقط ۳۳٪ افزایش پیدا کرد (EEA, 2016). این روند تا سال ۲۰۰۰ ادامه پیدا کرد، جایی که جمعیت ۲۵ کشور عضو اتحادیه اروپا ۲٪ رشد داشت، نواحی شهری ۵٪ اضافه شدند که عمدتاً به دلیل افزایش تعداد خانوارها و کاهش حجم یا بعد خانوار بود (Jansson et al., 2009). درجه پایین رشد جمعیت در دهه‌های اخیر در اروپا نشان داد که توسعه نواحی شهری در اروپا از مناطق دیگر جهان آهسته‌تر است. با این حال آهنگ تغییرات رشد شهری و افزایش جمعیت آن با دیگر مناطق جهان مثل آمریکا و چین قابل مقایسه بوده و ایجادکننده یک رویکرد ادامه‌دار به سوی تمرکززدایی و انبساط شهری است. پراکندگی و گسترش شهری در شکل تراکم پایین، توسعه شهری ناپیوسته و پراکنده، در حال حاضر پدیده‌ای شایع در سراسر اروپاست (EEA, 2016).

شهری، همچون سیستمی یکپارچه که خود همچون شهرها دارای نابرابر فضایی بوده و نیازمند تحلیل، تفسیر و تبیین ساختار ویژه خود است، تأکید کرده است.

در تحقیق دیگری که خواجه‌شاهکوهی، خراسانی و طورانی (۱۳۹۲) تحت عنوان «واکاوی پویایی فضایی جمعیت در نواحی پیراشهری، یک بررسی ادراکی» انجام داده‌اند، رشد جمعیت پیراشهری را حاصل از چهار فرایند رشد شامل حومه‌نشینی، شهرگریزی، بقای جمعیت و مهاجرت مرکزگرا دانسته‌اند همچنین پژوهش ایشان بیانگر تأکید بر مضمون جمعیت و تغییرات جمعیتی در مناطق پیراشهری با نگاه مهاجرتی و الگوهای رفتاری در انتخاب محل سکونت در این مناطق است.

آشنایی (۱۳۹۲) در پایان‌نامه خود با عنوان «تحلیل پیامد سیاست‌های هدایت و کنترل رشد بر روند پیراشهرنشینی در هاله کلانشهر تهران» به بررسی این فرضیه پرداخته است که افزایش مراکز سکونتگاهی شهری با نظام هدایت و کنترل رشد فضایی در نواحی پیرامون کلانشهر تهران موجب تشدید تحولات پیراشهرنشینی در هاله کلانشهری می‌شود.

در کنار این تحقیقات که نام برده شد، تنها دو کتاب در خصوص حومه شهری و پیراشهری تألیف شده است. نخست، کتابی از جان سی. تیفورد (۱۳۸۸) با عنوان «مبانی حومه‌های شهری» که بیشتر تأکید و مضمون آن بر تاریخچه و نحوه شکل‌گیری حومه‌های شهری شهرهای آمریکا در قالب هفت فصل به شرح «ایجاد و پیدایش حومه»، «تنوع حومه‌های شهری»، «فعالیت‌های تجاری حومه»، «حکومت حومه»، «مسکن حومه»، «برنامه‌ریزی برای حومه» و «اصول بنیادی» است.

کتاب دوم «توسعه پایدار پیراشهری» نوشته محمدکاظم شمس پویا، جمیله توکلی‌نیا و مظفر صرافی (۱۳۹۷) است و از بقیه موارد ذکر شده به‌طور جدی‌تر و جدیدتر به مقوله پیراشهری با تأکید بر نظام برنامه‌ریزی و مدیریت شهری پرداخته است. این کتاب در سه فصل یعنی «توسعه»، «توسعه پایدار شهری» و «توسعه پایدار و پیراشهر» به بررسی سازمان فضایی منطقه کلانشهری تهران و ضعف برنامه‌ریزی منطقه‌ای و نارسایی نظام مدیریت موجود برای منطقه کلانشهری تهران پرداخته است.

مطالعات دیگری که تحت عنوان پیراشهری در سال‌های اخیر توسط محققان و متخصصان داخلی صورت گرفته است در قالب جدول ۱ با بیان نوع تأکید و مضمون مورد توجه قابل تأمل است. مضمون‌های مورد تأکید در جدول ۲ دسته‌بندی شده و در قالب تصویر ۱ به‌نمایش درآمده است.

همانطور که ملاحظه می‌شود غالب پرداختن‌ها به مقوله

جدول ۱. مضمون مطالعات با عنوان پیراشهری در ایران. مأخذ: نگارندگان.

پدیدآوران	سال	عنوان	منبع	مضمون و موضوع مورد توجه	حوزه تخصصی مرتبط
۱ مرتضی توکلی نازنین نعیم آبادی	۱۳۹۸	خزش شهری و تغییرات کاربری اراضی فضاهای پیراشهری نیشابور	توسعه فضاهای پیراشهری (۲)۱، ۱۵۱-۱۶۵	- تغییر کاربری اراضی - مناطق روستایی پیرامون شهر	آمایش شهری
۲ مجید سعیدی راد مسلم نامدرازاده	۱۳۹۷	تحلیل راهبردی ارتقای سطح ایمنی عرصه‌های پیراشهری با تأکید بر پدافند غیرعامل، ناحیه پیراشهری رودبار قصران، کلانشهر تهران	پژوهشنامه جغرافیای انتظامی (۲)۱۶، ۱۱۵-۱۳۴	- ایمنی و پدافند غیرعامل - پیراشهری در حد نامگذاری یک منطقه	جغرافیای انتظامی
۳ حسن افراخته محمد حجی‌پور	۱۳۹۶	اقتصاد زباله‌ای در روستاهای پیراشهری جنوب تهران	اقتصاد فضا و توسعه روستایی (۴)۶، ۴۷-۷۲	- توسعه اقتصادی - مناطق روستایی پیرامون شهر	جغرافیای اقتصادی
۴ حوریه مرادی	۱۳۹۸	تحلیل زمینه‌های کارآفرینی در توسعه فضاهای پیراشهری، مورد: شهرستان کرمانشاه	توسعه فضاهای پیراشهری (۲)۱، ۱۳۷-۱۵۰	- توسعه کارآفرینی - مناطق روستایی پیرامون شهر	آمایش شهری
۵ حسین علیپور معصومه براری نوبخت سبحانی	۱۳۹۸	بازتاب گسترش خانه‌های دوم در فضاهای پیراشهری استان مازندران	توسعه فضاهای پیراشهری (۲)۱، ۴۷-۵۸	- تغییر کاربری اراضی - مناطق روستایی پیرامون شهر	آمایش شهری
۶ مریم کیایی یوسف درویشی	۱۳۹۸	تحلیل پایداری اقتصادی اجتماعی نواحی روستایی پیراشهری، مورد: شهرستان گمیشان	اقتصاد فضا و توسعه روستایی (۳)۸، ۲۲۷-۲۵۰	- توسعه اقتصادی و اجتماعی - مناطق روستایی پیرامون شهر	جغرافیای روستایی
۷ موسی کامرودی کجویی طاهر پریزادی مهدی کرمی	۱۳۹۸	فرایند شکل‌گیری اجتماعات غیررسمی در محدوده پیراشهری مشکین شهر	توسعه فضاهای پیراشهری (۲)۱، ۱-۱۴	- سکونتگاه‌های غیررسمی - مناطق روستایی پیرامون شهر	آمایش شهری
۸ حمدالله سجاسی قیداری آیدا صدرالسادات	۱۳۹۴	شناسایی عوامل مؤثر بر تغییرات کاربری اراضی روستاهای پیراشهری کلانشهر مشهد	پژوهش‌های روستایی (۴)۶، ۸۳۱-۸۵۶	- تغییر کاربری اراضی - مناطق روستایی پیرامون شهر	آمایش روستایی
۹ حسن افراخته بهرامعلی خدائی	۱۳۹۰	ساماندهی گردشگری در تفرجگاه‌های پیراشهری هماهنگ با ظرفیت تحمل محیطی	تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی (۲۰)۱۱، ۶۹-۸۸	- صنعت گردشگری - پیراشهری در حد نامگذاری یک منطقه	جغرافیای اقتصادی
۱۰ حسن اسماعیل‌زاده شمسی صالح‌پور زری قاسمیان ابوذر مظاهری	۱۳۹۷	عوامل مؤثر بر تولید فضا در نواحی پیراشهری، مطالعه موردی: شهر ارومیه	پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری (۱)۶، ۲۳-۵۴	- تغییر کاربری اراضی - پیراشهری در حد نامگذاری یک منطقه	آمایش شهری
۱۱ محمدحسن ضیا توانا حامد قادرمزی	۱۳۸۸	تغییرات کاربری اراضی روستاهای پیراشهری در فرایند خزش شهر روستاهای نایسر و حسن‌آباد سنندج	پژوهش‌های جغرافیای انسانی (۶)۸، ۱۱۹-۱۳۵	- تغییر کاربری اراضی - مناطق روستایی پیرامون شهر	آمایش شهری
۱۲ فضیله دادور (خانی) منصور غنیان	۱۳۹۷	تبیین راهبردهای توسعه گردشگری پیراشهری جامعه‌محور، مطالعه موردی منطقه کن-سولقان	گردشگری شهری (۴)۵، ۱۲۱-۱۳۵	- صنعت گردشگری - پیراشهری در حد نامگذاری یک منطقه	جغرافیای اقتصادی
۱۳ مجتبی قدیری معصوم بهمن طهماسبی عباس شکرپانی معصومه کارخانه	۱۳۹۸	نقش ظرفیت‌های کارآفرینی در توسعه فضاهای پیراشهری، مورد: شهرستان اسلامشهر	توسعه فضاهای پیراشهری (۲)۱، ۳۵-۴۶	- توسعه کارآفرینی - مناطق روستایی پیرامون شهر	جغرافیای اقتصادی

ادامه جدول ۱.

حوزه تخصصی مرتبط	مضمون و موضوع مورد توجه	منبع	عنوان	سال	پدیدآوران
جغرافیای اقتصادی	- توسعه اقتصادی - مناطق روستایی پیرامون شهر	توسعه فضاهای پیراشهری (۱۱)، ۱۳۹-۱۵۰	تحلیل جمعیت پذیری و روند تحولات اقتصادی-اجتماعی روستاهای پیراشهری ارومیه	۱۳۹۷	محبوب بابایی مرتضی بصیری توچایی ایوب بدرآق نژاد
آمایش شهری	- سکونتگاه‌های غیررسمی - پیراشهری در حد نامگذاری یک منطقه	توسعه فضاهای پیراشهری (۱۱)، ۱۱۱-۱۲۸	تحلیل تطبیقی نابرابری‌های فضای شهری و فضای پیراشهری، مورد: شهر میاندوآب	۱۳۹۷	رضا منافی آذر محمد ولایی
جغرافیای اقتصادی	- توسعه اقتصادی - مناطق روستایی پیرامون شهر	پژوهش و برنامه‌ریزی شهری (۳۱)۸، ۱۰۵-۱۲۲	تحلیل سطوح توسعه اقتصاد فضا و تأثیرات فضایی آن در سطح ناحیه پیراشهری سنندج	۱۳۹۶	حامد قادرمرزی عاطفه احمدی
جغرافیای اقتصادی	- توسعه کارآفرینی - مناطق روستایی پیرامون شهر	روستا و توسعه (۳)۲۰، ۶۵-۸۳	تعیین راهبردهای توسعه کارآفرینی در روستاهای پیراشهری، مطالعه موردی روستاهای پیرامون شهر لار	۱۳۹۶	احمدعلی خرم‌بخت
برنامه‌ریزی شهری	- برنامه‌ریزی شهری - مدیریت مناطق پیراشهری	اقتصاد و مدیریت شهری (۱۸)۵، ۴۱-۵۶	بررسی استقرار خرده‌نظام مدیریت مناطق پیراشهری، مطالعه موردی: منطقه ۲۲ کلانشهر تهران	۱۳۹۶	غلامرضا کاظمیان شیروان محمود ضیایی مقصود امیری حسین مرادی
آمایش روستایی	- توسعه اجتماعی - مناطق روستایی پیرامون شهر	توسعه فضاهای پیراشهری (۲)۱، ۸۵-۹۴	پیوندهای مکانی و سبک زندگی زنان در سکونتگاه‌های پیراشهری، مورد: شهرستان سلسله	۱۳۹۸	احمد رومیانی افشین بهمنی معصومه نظری شیخی سمیه حق نظری
جغرافیای روستایی	- توسعه اقتصادی - مناطق روستایی پیرامون شهر	پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی (۸)۳، ۲۵-۳۶	ارزیابی الگوی روابط ارگانیک و غیرارگانیک روستایی-شهری در روستاهای پیراشهری، مطالعه موردی: روستاهای پیرامون شهر بابل	۱۳۹۳	مهدی پورطاهری عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری لیلا مهدی‌پور روشن الهه انزایی
جغرافیای روستایی	- تغییر کاربری اراضی - مناطق روستایی پیرامون شهر	اقتصاد فضا و توسعه روستایی (۲)۶، ۱۷-۴۰	پیامدهای اقتصادی تغییرات کاربری اراضی روستاهای پیراشهری، مورد: روستاهای دهستان جی در شهرستان اصفهان	۱۳۹۶	سما امینی بیژن رحمانی بتول مجیدی خامنه
جغرافیای روستایی	- توسعه اجتماعی - مناطق روستایی پیرامون شهر	پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی (۱۶)۵، ۶۱-۷۶	تحلیل روند تحولات ساختار اجتماعی-فرهنگی روستاهای پیراشهری، مطالعه موردی: شهر سقر استان کردستان	۱۳۹۵	چیا صالحی بابامیری نصرالله مولایی هنجین اکبر معتمدی مهر تیمور آمار
جغرافیای روستایی	- توسعه اجتماعی - مناطق روستایی پیرامون شهر	جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای (۱)۱۵، ۱۲۳-۱۴۹	بررسی تطبیقی کیفیت زندگی روستاییان مهاجر به روستاهای پیراشهری، مطالعه موردی: دهستان تبادکان شهرستان مشهد	۱۳۹۶	مریم قاسمی نشاط امیدوار الهام عاشوری زهرا نسیمی
جغرافیای اقتصادی	- صنعت گردشگری - پیراشهری در حد نامگذاری یک منطقه	گردشگری شهری (۱)۵، ۶۹-۸۲	سنجش رضایت گردشگران از کیفیت خدمات تفرجگاه‌های پیراشهری، مطالعه موردی: پارک آبی‌در سنندج	۱۳۹۷	حامد قادرمرزی
آمایش شهری	- تغییر کاربری اراضی - مناطق روستایی پیرامون شهر	توسعه فضاهای پیراشهری (۱)۱، ۱۷-۳۲	دانش بومی در جنبه تحولات روستاهای پیراشهری، مورد: روستاهای کرد و فرور در شمال شهر گرمسار	۱۳۹۷	علیرضا شاه‌حسینی

ادامه جدول ۱.

حوزه تخصصی مرتبط	مضمون و موضوع مورد توجه	منبع	عنوان	سال	پدیدآوران
جغرافیای روستایی	- توسعه اقتصادی - مناطق روستایی - پیرامون شهر	اقتصاد فضا و توسعه روستایی (۲)۷، ۱۰۷-۱۲۶	تحلیل نقش کلانشهرها در ساختار اقتصادی روستاهای پیراشهری، مورد: روستای گلحصار در شهرستان ری	۱۳۹۷	حبیب‌الله فصیحی
جغرافیای اقتصادی	- صنعت گردشگری - پیراشهری در حد نامگذاری یک منطقه	توسعه فضاهای پیراشهری (۲)۱، ۱۲۱-۱۳۶	نگرش جامعه محلی نسبت به هم‌جواری با مجموعه‌های گردشگاهی پیراشهری، مورد: مجموعه گردشگری باغ‌رود نیشابور	۱۳۹۸	علی‌اکبر عنابستانی زهرا مظفری علی پیوند
جغرافیای روستایی	- سکونتگاه‌های غیررسمی - مناطق روستایی - پیرامون شهر	پژوهش‌های روستایی (۳)۷، ۵۶۴-۵۸۰	تأثیر مؤلفه‌های انسانی بر پراکنش افقی شهر سنندج با تأکید بر اسکان غیررسمی و روستاهای پیراشهری	۱۳۹۵	ناصر عبدی سعید زنگنه شهرکی نفیسه مرصوصی شاه بختی رستمی
آمایش شهری	- تغییر کاربری اراضی - مناطق روستایی - پیرامون شهر	توسعه فضاهای پیراشهری (۲)۱، ۹۵-۱۰۵	تأثیرات پیوندهای روستایی-شهری بر تحولات کالبدی-فضایی نواحی پیراشهری، سکونتگاه‌های محمودآباد و آتشگاه پیرامون شهر کرج	۱۳۹۸	مظهر احمدی شیرین عزیزی نیکو فایقی
آمایش شهری	- تغییر کاربری اراضی - مناطق روستایی - پیرامون شهر	پژوهش و برنامه‌ریزی شهری (۳۴)۹، ۲۱۷-۲۲۸	بررسی روند ادغام و هضم روستاهای پیراشهری در فرایند توسعه کلانشهر تهران با استفاده از نرم‌افزار GIS	۱۳۹۷	احمدعلی خرم‌بخت
آمایش شهری	- جغرافیای سیاسی - پیراشهری در حد نامگذاری یک منطقه	آمایش سرزمین (۲)۹، ۳۰۳-۳۳۲	توسعه چارچوب انگاشتی از فضاهای انحصاری در نواحی ساحلی پیراشهری: کرانه جنوبی دریای کاسپین از شهرستان ساری تا محمودآباد	۱۳۹۶	مانده هدایتی فرد رضا خیرالدین
آمایش شهری	- محیط زیست - پیراشهری در حد نامگذاری یک منطقه	جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای (۲)۱۶، ۲۷-۴۹	مقابله با تخریب‌های زیست‌محیطی ناشی از پراکنده‌رویی شهری با استفاده از رویکرد نوین کد هوشمند، شهر قزوین و محیط پیراشهری	۱۳۹۷	فرخ مشیری آسیه نیک‌بین

جدول ۲. دسته‌بندی دهگانه مضمون‌های مطالعات پیراشهری در ایران. مأخذ: نگارندگان.

مضمون	فراوانی	مضمون	فراوانی	مضمون	فراوانی	مضمون	فراوانی	مضمون	فراوانی
تغییر کاربری اراضی	۹	توسعه اقتصادی	۶	گردشگری	۴	توسعه اجتماعی	۳	سکونتگاه غیررسمی	۳
توسعه کارآفرینی	۳	برنامه‌ریزی شهری	۱	محیط زیست	۱	جغرافیای سیاسی	۱	ایمنی و پدافند غیرعامل	۱

مبانی نظری

• ماهیت پیراشهری

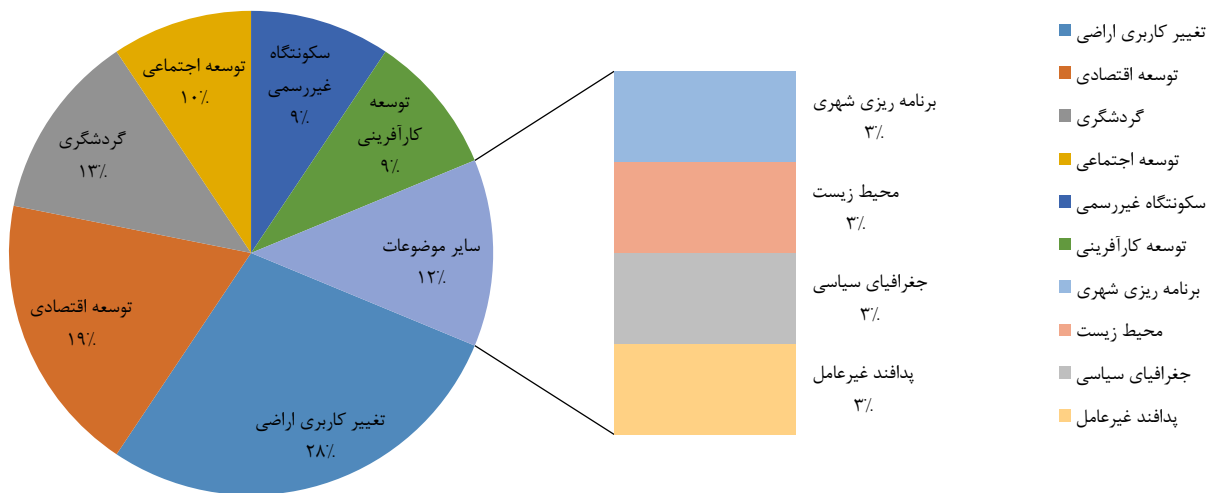
پیراشهر و پیراشهرنشینی عموماً تعاریف قطعی ندارند. آنها را اغلب، و به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه، مناطق به‌تازگی شهری‌نشین‌شده واقع در حاشیه‌های شهرها، که محل اتصال حومه به شهر تلقی می‌شوند، توصیف می‌کنند (McGregor, Simon & Thompson, 2006).

از یک چشم‌انداز اروپایی، نواحی پیراشهری غالباً به‌عنوان نواحی مختلط تحت نفوذ شهر، اما با مورفولوژی و ریخت‌شناسی روستایی، در نظر گرفته می‌شوند (Caruso, 2015). شورای اروپا (CEMAT, 2007) پیراشهر را یک ناحیه در حال گذار از محیط به‌شدت روستایی به محیطی کاملاً شهری توصیف می‌کند که تحت فشار فراوان برای توسعه شهری است (Bertrand, 2007, 1-35).

پیراشهر جایی است که نه شهر محسوب می‌شود و نه روستا. دوگانگی تاریخی میان فضای شهری و روستایی در اروپا، با شکل‌گیری دولت‌های ملی، صنعتی‌شدن و اقتصاد آزاد در قرن نوزدهم، شروع به محو شدن کرد (Bengs & Schmidt-Thome, 2006). با این حال در ابتدا با پیاده‌سازی سیستم‌های حمل‌ونقل رفت‌وآمد جمعی، مانند خطوط ریلی حومه و برون‌شهری و نهایتاً با افزایش دسترسی به خودرو، حومه شهری نزدیک به شهرها مکانی بالقوه برای زندگی، تفریح و گاهی کار برای شهرنشینان سابق شد. این توسعه منجر به گسترش شهرها، نه تنها در شکل کالبدی به مسکن کم‌تراکم منجر شد، که موجب شد در شکل روابط عملکردی یک منطقه نفوذ اطراف شهرها شکل بگیرد که به آن پهنه شهری اطلاق می‌شود (Friedmann & Miller, 1965, 312-320). در این پهنه شهری، انواع مکان‌های توسعه‌یافته با خصوصیات شهری و روستایی درهم‌آمیخته طبقه‌بندی می‌شوند. عواملی که منجر به این خصوصیت چندوجهی می‌شوند بسیارند. مفاهیم متعدد و متفاوتی در تلاش برای تدقیق

از سوی دیگر، ناحیه پیراشهری می‌تواند صرف‌نظر از ناپایداری‌اش، گونه جدیدی از شکل‌گیری یک منظر دائمی شهری باشد. افزون بر این، توسعه ضرورتاً محدود به توسعه کالبدی و صرفاً با ویژگی‌های شهری نیست، بلکه اغلب با ظهور فعالیت‌های شهری در مناطق روستایی مثل مزرعه‌داری از سر سرگرمی و خانه‌های دوم تشخیص داده می‌شوند (Briquel & Collicard, 2015, 19-40; Caruso, 2015). در واقع ساکنان حتی اگر در الگوی فضایی به‌شدت شهری هم زندگی نکنند، به‌خاطر شیوه زندگی و تمرکز اجتماعی بر روی شهری‌شدن، برای مثال تأکید بر یگانگی و ویژگی خاص منطقه خود، می‌توانند شهری در نظر گرفته شوند. این تحولات شهری که جایی خارج از هسته شهری رخ می‌دهند می‌توانند به‌طور خلاصه با اصطلاح «پیراشهرنشینی» تعریف شوند. در همین راستا، شورت، هانلون و ویسینو (Short, Hanlon & Vicino, 2007) سیر تحول تاریخی حومه‌های آمریکا را در چهار مرحله ترسیم کرده‌اند که عبارت است از: آرمانشهر حومه‌ای، همگونی حومه‌ای، تنوع حومه‌ای و دوگانگی حومه‌ای که در قالب جدول ۳ ارائه شده است.

تصویر ۱. مضمون‌های مورد تأکید در مقوله پیراشهری. مأخذ: نگارندگان.

جدول ۳. مراحل توسعه حومه‌نشینی در ایالات متحده. مأخذ: Short, Hanlon & Vicino, 2007, 644.

مرحله	مشخصات	دوره زمانی
۱	تصویری ایدئال از حومه به‌عنوان مکانی امن و بی‌خطر	اواخر قرن نوزدهم و اوایل قرن بیستم
۲	حومه‌های همگن، خانه‌های یک‌شکل و چسبیده به هم	۱۹۴۰ تا ۱۹۴۵
۳	اختلافات و تمایزهای نژادی، طبقاتی و قومی در حومه‌ها	۱۹۶۰ تا ۱۹۸۰
۴	زوال و از بین رفتن حومه‌های قدیمی و توسعه حومه‌های جدید	۱۹۸۰ به بعد

غربی یک روند روبه‌رشد مهاجرت از شهر به حومه دیده می‌شود. به‌علاوه تغییر مکان و جابه‌جایی خدمات و صنعت به نواحی روستایی، توسعه کشاورزی پاره‌وقت، خانه‌های دوم و مهاجرت به‌دلیل بازنشستگی نقش مهمی را در این فرایند بازی می‌کنند.

البته پیراشهرنشینی شامل اشکال دیگر تحولات نیز می‌شود و ضرورتاً وابسته به مهاجرت افراد نیست. همچنین شامل تحرکات آمدوشد یا بازآفرینی سایر تحولات رفتاری توسط ساکنان قدیمی و جدید روستا نیز می‌شود که ناشی از ادغام بیشتر نواحی روستایی در سیستم یک منطقه شهری است. همینطور وجود رابطه بین تعاملات انسانی و اکوسیستم در ارتباط با نوع کاربری منطقه پیراشهری تعیین‌کننده است که در ادامه مورد بحث قرار می‌گیرد. تأثیرات و اهمیت این فرایندها و چگونگی تغییر جهت آنها به‌سوی «توسعه پایدار»^{۱۱} موضوع و مسئله اصلی در پروژه «پلورل»^{۱۲} است. از این بررسی اجمالی روشن می‌شود که یکی از چالش‌های اصلی پروژه «پلورل» چگونگی بسط یک رویکرد پژوهشی برای فهم و درک متقابل روابط میان نیروهای چندگانه و این الگوهای پیچیده است.

• تعاریف جغرافیایی پیراشهری به‌عنوان مبنایی برای این پژوهش

پروژه «پلورل» از مفهوم ناحیه «روستا-شهر-منطقه»^{۱۳} به‌عنوان واحد اصلی تجزیه و تحلیل به همراه طیف وسیعی از مناطق گوناگون استفاده می‌کند که در تصویر ۲ به‌صورت دوایر تودرتو و براساس مرور کامل ادبیات موضوع نشان داده شده است.

در آنها مورد استفاده قرار گرفته است. یکی از این مفاهیم محبوب برون‌شهرنشینی^{۱۴} است که معمولاً توسط یک حلقه اجتماعی روستایی متمول اطراف شهر با داشتن مشاغل شهری، که برای کار به هسته شهری آمدوشد دارند، شناسایی و توصیف می‌شوند. امروزه بسیاری از این نواحی می‌توانند حومه شهری نامیده شوند. عده‌ای از صاحب‌نظران معتقدند که برون‌شهرنشینی با حومه‌نشینی^{۱۵} تفاوتی ندارد. برون‌شهرها امروزه به شکل‌های مختلفی در مکان‌هایی شبیه جنوب اسپانیا، جایی که در آن، به‌خصوص برای افراد بازنشسته اهل اروپای شمالی املاکی ساخته شده‌اند، شکل گرفته و متجلی می‌شوند (Zasada et al., 2010, 125-141).
هاله روستایی-شهری، پهنه در حال تغییر بین شهر مرکزی و پسرکانه است که با تغییر شتابان کاربری زمین مشخص می‌شود. در حقیقت پهنه‌ای است که در آن تبدیل اراضی کشاورزی روستایی به شهری به شیوه‌ای اتفاقی صورت می‌گیرد، به‌گونه‌ای که اراضی زراعی قطعه‌قطعه شده و در معرض فشارهای زیادی برای تغییر آن به کاربری‌های شهری و حتی تفریحی قرار می‌گیرند. این ویژگی از محیطی به محیط دیگر می‌تواند تفاوت داشته باشد. هاله روستایی-شهری جنبه‌های مثبت و منفی بسیاری دارد که برخی از این موارد در هاله روستایی-شهری لندن در جدول ۴ ارائه شده است. مفهوم دیگری که بسیار زیاد مورد استفاده قرار می‌گیرد شکلی از پویایی روستا-شهری را توصیف می‌کند که به آن شهرنشینی معکوس^{۱۶} اطلاق می‌شود. شهرنشینی معکوس (یا ضدشهرنشینی) روند منفی شهرنشینی است. به‌طور مثال در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ در آمریکا و اروپای

جدول ۴. ویژگی‌های مناطق هاله روستایی-شهری لندن. مأخذ: www.geocasesl.co.uk

کاربری زمین	جنبه‌های مثبت	جنبه‌های منفی
۱ کشاورزی	مزارع کوچک‌مقیاس با مدیریت خوب	دست‌اندازی به مزارع، ترک زمین‌های متروکه به امید مجوز
۲ توسعه اقتصادی	طراحی دقیق برخی مکان‌های برنامه‌ریزی شده مانند پارک‌های علمی و فناوری و کسب‌وکار	ایجاد ترافیک به‌خاطر برخی کاربری‌ها مانند مراکز خرید خارج از شهر و ایجاد مشاغل بی‌برنامه مانند کسب‌وکار تجمع آهن قراضه و ضایعات
۳ خدمات شهری	وجود انبارها و گورستان‌ها با ایجاد حتی برخی جذابیت‌ها	عواقب آلاینده‌گی کارهای معدنی، فاضلاب، سایت‌های دفن و امحای زباله
۴ حمل و نقل	امکان دسترسی به نواحی پیرامون شهری و روستایی با ایجاد مسیرهای مناسب برای دوچرخه‌سواری و پیاده‌روی و حمل‌ونقل پاک	گسترش شبکه بزرگراهی و نابودی محیط زیست نواحی پیرامونی و ایجاد کاربری‌های جدید مخصوصاً در نقاط تلاقی مناطق مجاور
۵ گردشگری	فراهم‌شدن حفظ منابع طبیعی یا ایجاد تفرجگاه‌های پیرامونی مانند پارک‌های جنگلی و زمین‌های ورزشی	عواقب تخریبی بعضی فعالیت‌ها و کاربری‌ها مانند مسابقات اتومبیل‌رانی برای اکوسیستم و آلودگی‌های محیطی و زباله‌های محلی
۶ محیط زیست	ایجاد بسیاری از مکان‌های مناسب با حفظ کامل محیط زیست برای فعالیت‌های مناسب زیست‌محیطی در مناطق خوش‌منظر	تخریب زمین در پی تخلیه و تجمع غیرقانونی زباله در این مناطق

اصلی و تراکم جمعیتی پایین، اما متعلق به ناحیه عملکردی شهری که می‌تواند دربرگیرنده سکونتگاه‌های کوچک‌تر، نواحی صنعتی و دیگر کاربری‌های شهری در یک منطقه زاینده کشاورزی به شکلی کاربردی باشد؛

- پسکرانه روستایی^{۱۹}: نواحی روستایی اطراف ناحیه پیراشهر، اما داخل روستا-شهر-منطقه با قابلیت مناسب دسترسی در زمان آمدوشد که خصوصیات روستایی‌اش تحت تأثیر درآمد و شیوه زندگی شهری ساکنانش قرار می‌گیرد.

از این رو ناحیه پیراشهری که هم شامل حاشیه شهری و هم شامل بخش‌های پیرامونی پیش‌گفته است به این شکل تعریف می‌شود: برای پروژه «پلورل» به‌عنوان یک توسعه شهری ناپیوسته، شامل سکونتگاه‌های با جمعیت کمتر از ۲۰۰۰۰ نفر و تراکم متوسط حداقل ۴۰ نفر در کیلومتر مربع، هر یک از این نواحی بخشی از یک سیستم شهری بزرگ‌تر هستند. در سیستم‌های شهری مفاهیم گوناگونی با تقسیم‌بندی‌های مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرند. برخی از آنها انعطاف‌پذیر و برخی مشخص و خاص هستند. پروژه «پلورل» بر دو سطح اصلی تمرکز دارد:

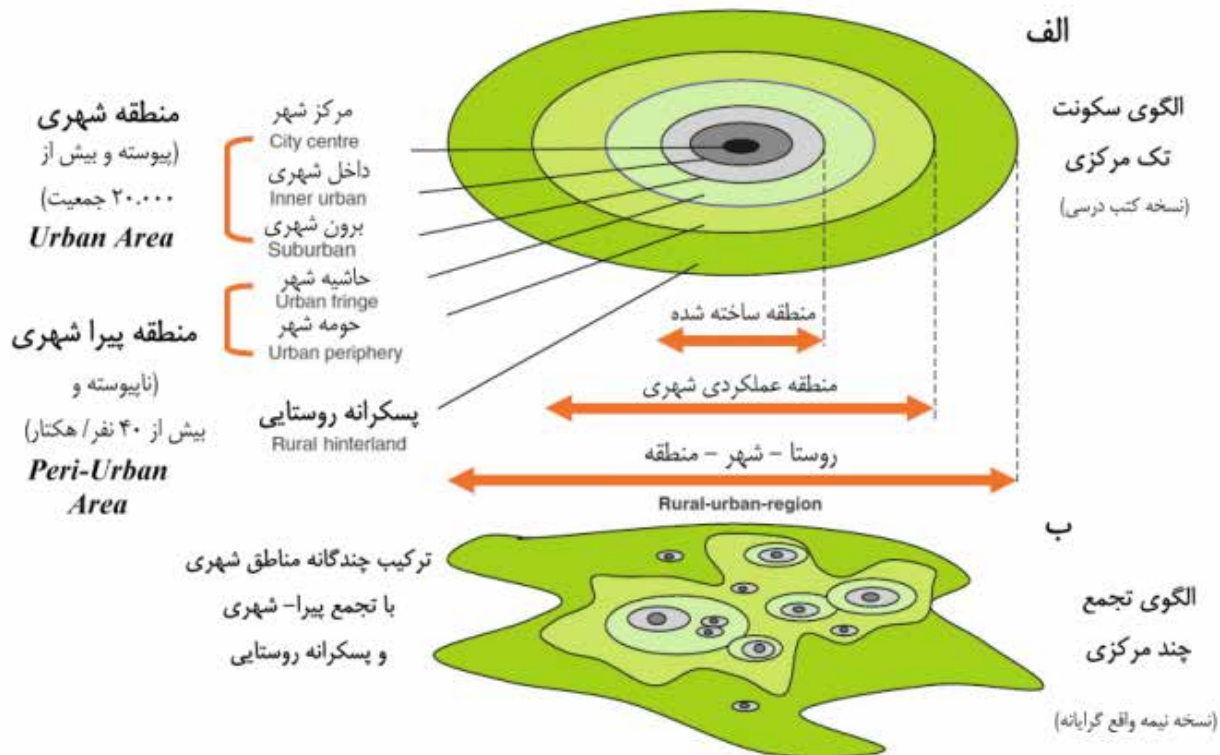
- ناحیه عملکردی شهری^{۲۰}: یک هسته شهری و نواحی اطراف آن که از لحاظ اقتصادی با مرکز یکپارچه‌اند. برای

مشخص شده است که معنای هر یک از این موضوعات در کشورها و زبان‌های مختلف می‌تواند متفاوت نیز باشد. انواع کالبد فضایی بنیادین که روستا-شهر-منطقه را توصیف می‌کند به شرح زیر است:

- هسته شهری^{۱۴}: شامل محدوده تجاری مرکزی و محل رویداد بسیاری از عملکردهای فرهنگی و مدنی و تعدادی از فضاهای عمومی وابسته به آنها؛

- ناحیه درون شهری^{۱۵}: عموماً با تراکم بالای توسعه ساختمانی (نواحی ساخته‌شده یا دایر) شامل انواع کاربری‌های مسکونی، تجاری و صنعتی و برخی فضاهای باز عمومی و فضای سبز؛
- ناحیه برون شهری^{۱۶}: معمولاً با نواحی ساخته‌شده هم‌جوار و پیوسته با تراکم کم که به نواحی درون شهری متصل هستند و خانه‌ها بیش از ۲۰۰ متر از هم فاصله ندارند، همراه با بازارها و خدمات محلی، پارک‌ها و باغستان‌ها؛

- حاشیه شهری^{۱۷}: منطقه‌ای در امتداد لبه و حاشیه نواحی ساخته‌شده که شامل الگوی پراکنده نواحی سکونتگاهی کم‌تراکم، تمرکز شهری اطراف قطب‌های حمل‌ونقل، با فضاهای سبز باز وسیع مثل جنگل‌های شهری (پارک جنگلی)، مزارع، زمین‌های کشاورزی و ذخایر طبیعی است؛
- پیرامون شهری^{۱۸}: منطقه‌ای احاطه‌شده با نواحی ساخته‌شده

تصویر ۲. مفاهیم پیراشهر و روستا-شهر-منطقه در مدل «پلورل». مأخذ: Ravetz, Fertner & Nielsen, 2013.

مانند اینها دیده می‌شود. این مسئله پرسش‌های بسیاری مطرح می‌کند: چه مقیاس یا واحد فضایی‌ای باید محاسبه شود؟ یک فرودگاه یا مجتمع صنعتی می‌تواند به‌عنوان شکلی از هرزروی یا پراکنده‌رویی شهری معرفی شود یا آن را توسعه اقتصادی در نظر می‌گیریم؟ و یا هر دو؟ البته تعریف فنی‌تری هم هست که در آن هشت معیار در نظر گرفته شده است: تراکم، تداوم، تمرکز، خوشه‌ای بودن، مرکزیت، هسته‌ای بودن، کاربری مختلط و مجاورت (Galster et al., 2001, 681-717).

در بیان ساده ما دو تعریف می‌توانیم برای پراکنده‌رویی استفاده کنیم: توسعه شهری فزاینده برنامه‌ریزی نشده با ویژگی‌هایی همچون تراکم پایین کاربری‌های مختلط در حاشیه شهری (EEA, 2016) و همچنین تراکم کم، توسعه شهری پراکنده و متفرق، بدون برنامه‌ریزی کاربری عمومی سیستماتیک بزرگ مقیاس یا منطقه‌ای (Bruegmann, 2008, 18; Reckien & Karecha, 2007). چنین تعاریفی می‌تواند با نگاهی دقیق‌تر به‌عنوان عوامل کلیدی هرزروی شهری، همانگونه که در بالا بحث شد، مورد بررسی قرار بگیرند.

• ابرشهرها^{۲۲} و کلانشهرهای^{۲۳} پیراشهری

مفهوم روستا-شهر-منطقه تصویر گسترده‌تری از رشد و تغییر در سکونتگاه‌های انسانی است. این فرایند با گسترش مستقل شهرها در درون پسرکانه روستایی‌شان آغاز می‌شود، یعنی در واقع جذب روستاها در بافت شهری. در برخی موارد، اگر این شهرهای مستقل به اندازه قابل توجهی نزدیک همدیگر باشند، یک فرایند تجمع منطقه‌ای رخ می‌دهد. اگر فرایند تجمع افزایش مقیاس بدهد، می‌تواند منتج به ایجاد «منطقه کلانشهری گسترش‌یافته» یا «ابرشهری» با جمعیت بالای ۱۰ میلیون نفر شود که در خود انواع مختلفی از نواحی پیراشهری، نواحی روستایی یا کل روستا-شهر-منطقه‌ها را جای خواهد داد.

«مفورد» یک «ابرشهری» را (که به آن «کلانشهر»، یا «منطقه شهری کلان» نیز می‌گفت) تجمعی از نواحی کلان‌شهری هم‌جوار توصیف می‌کند. «گاتمن» این اصطلاح را برای توصیف شهرنشینی پیوسته شمال شرقی کرانه ساحلی آمریکا به کار می‌برد. چنین تفکراتی برای بیان «شهرپروری»^{۲۴} یعنی علم سکونتگاه‌های انسانی یک سری مقیاس‌های سلسله‌مراتبی شامل کلانشهری با ۴ میلیون نفر جمعیت، یک ابرشهر کوچک با ۲۵ میلیون نفر جمعیت و ابرشهری با ۱۵۰ میلیون نفر جمعیت استفاده می‌شد (cited in Lacquan, 2015).

نقش پیراشهر و پسرکانه روستایی در این موارد ممکن است از وضعیت و شرایط معمول اروپایی متفاوت باشند. در الگوی کلانشهر آسیایی، تمرکز روی انتقال سریع از کشاورزی

مثال بازار کار محلی دارند. نواحی عملکردی شهری نماینده بازارهای مسکن و کار محلی وابسته به ناحیه تحت پوشش مسافران هستند (Nordregio, 2015). این هم‌پوشانی با واحدهای آماری تحت عنوان پهنه شهری بزرگ‌تر در حسابرسی شهری اروپا مورد استفاده قرار می‌گیرند.

روستا-شهر-منطقه^{۲۱}: خوشه‌های فضایی سه زیرسیستم منطقه‌ای مرتبط به هسته شهری، محیط‌های اطراف پیراشهر و مناطق پسرکانه روستایی. نواحی کاربری گردشگری، تأمین مواد غذایی و حفاظت از محیط زیست در نواحی عمدتاً روستایی نیز بخشی از روستا-شهر-منطقه هستند. روستا-شهر-منطقه واحد ارزیابی سراسری اراضی این پروژه است که هم شامل ناحیه عملکردی شهری (پهنه آمدوشد روزانه) و هم محیط اطراف پسرکانه روستایی بودند. برای مدل‌سازی و تجزیه و تحلیل در این مدل محدوده روستا-شهر-منطقه را در محاسبات آماری باید تعریف کرد. اما در خط مشی (و البته همینطور در عمل) تقسیم‌بندی و مرزبندی‌ها بر حسب ضرورت در واکنش به تغییرات انعطاف‌پذیری بیشتری دارند.

تصویر ۲ دو تفسیر از این طرح را نشان می‌دهد. تصویر بالاتر مدل آموزشی الگوی سکونتگاه‌های تک‌هسته‌ای احاطه‌شده توسط دوایر متداخل و تودرتو را نشان می‌دهد و تصویر پایین‌تر تفسیر کمی واقع‌گرایانه‌تری به ما می‌دهد: یک سکونتگاه تجمعی چندهسته‌ای با اندازه‌ها و الگوهای گوناگون که با یک مرز درهم‌تنیده توسط یک پسرکانه روستایی احاطه شده است. در مدل چندهسته‌ای، نواحی پیراشهری فقط در اطراف شهر نیستند، بلکه یک گونه جغرافیایی و قلمرو مخصوص به خودشان را دارند و ماهیت آنها در زمین اغلب پیچیده و به‌سرعت در حال تغییر است. نواحی عملکردی شهری هم‌پوشانی دارند و برای تشکیل تجمعات شهری در هم ادغام می‌شوند. در نواحی عملکردی بزرگ‌تر شهری، ناحیه‌های زیادی با ترکیب در زیرساخت‌ها، مسکن، صنعت، فضای باز و زمین‌های در حال تحول وجود دارند که برای ارائه هر تعریفی یک چالش بزرگ محسوب می‌شوند.

حال در هر کدام از این نمونه‌ها، پرسش‌های مشابهی مطرح می‌شود، به‌خصوص که معیارهای شعاعی مرسوم آمدوشد، فقط بخشی از طیف وسیع عواملی است که در روابط روستا-شهر و زمینه‌های تأثیرش دخیل هستند و این همان چرایی بااهمیت و مورد بحث بودن روستا-شهر-منطقه و همچنین چالشی برای هر نوع تعریفی از آن است.

شاید مهم‌ترین توصیف این است که گسترش و پراکندگی شهری معمولاً به‌عنوان یک الگوی کاربری با تراکم پایین‌تر، کاربری ناکارآمد یا به‌هدررفته، وابسته به وسیله نقلیه و

برای بررسی پویایی تغییرات پیراشهر و فرایند پیراشهرنشینی، باید نه فقط در مقیاس کالبدی، که برای فهم پیچیدگی سیستم، به وجوه بیشتری توجه کنیم. این نه تنها یک موضوع آکادمیک، که یک مسئله کاربردی برای تصمیم‌سازان و سیاست‌گذاران است و چون کارشان با پیراشهر در ارتباط است نیاز به فهم بهتر آن دارند. روش تحقیق یک چارچوب پنج‌بعدی است که برای پژوهش‌های پلورل بسط داده شده است و بررسی کلی مبانی نظری یا ادبیات این موضوع را نیز در بر گرفته است. با اتخاذ این روش، یافتن روش‌های کاربردی برای شناخت یک وضعیت پیچیده و شناسایی فرایندهای اصلی‌ای که در درجات مختلف بر این موضوع تأثیرگذار هستند قابل دستیابی خواهد بود.

این پنج وجه همچنین یک روایت کلی از چگونگی رخداد پیراشهرنشینی را نشان می‌دهد. اولین وجه جایی است که توسعه شهری به‌عنوان نتیجه مستقیم رشد جمعیت و تقاضای فضا و تقاضاهای اقتصادی رخ می‌دهد؛ وجه دوم، وقتی شهرها گسترش بیشتر پیدا می‌کنند، تجمعات منطقه‌ای را شکل می‌دهند و تغییرات پلکانی صرفه‌جویی به مقیاس رخ داده و نوع جدیدی از توسعه قلمرو پیراشهری اتفاق می‌افتد؛ سوم، در پس این توسعه‌ها، تأثیرات عمیق‌تر نیروهای مختلف سیاسی و فرهنگی‌ای هستند که قلمرو پیراشهری را شکل می‌دهند؛ چهارم، جایی که کل سیستم شهری می‌تواند تحولات را با بازسازی و تغییرات رادیکال و ریشه‌ای به سرعت پشت سر بگذارد؛ و آخرین وجه به واکنش‌های سیاسی در برابر این تحولات و دگرگونی‌ها مربوط است که اغلب به صورت مختلط بازخورد می‌گیرد و خودشان عامل محرکه می‌شوند.

در عمل، وضعیت به‌ندرت روشن یا ساده است و هر وجه با دیگر وجوه هم‌پوشانی یا ارتباط متقابل دارد. در ذیل ویژگی‌های اصلی هر یک از این پنج وجه را به‌عنوان یافته‌های تحقیق مورد بررسی قرار می‌دهیم.

یافته‌های تحقیق

• **عوامل مستقیم‌اثر بر توسعه شهری و ایجاد پیراشهری**
به بیان ساده، تغییرات پیراشهری نتیجه مستقیم گسترش شهر است و ناحیه پیراشهر به سمت نواحی روستایی گسترش پیدا می‌کند. این نخست در نتیجه رشد اقتصادی و افزایش جمعیت است که منجر به تقاضایی برای مسکن و نواحی تجاری می‌شود. موقعیت مسکن در بخش‌هایی با توجه به وضعیت دسترسی به حمل‌ونقل برای اشتغال و خدمات و در بخش‌های دیگر با توجه به جاذبه‌های زیست‌محیطی و همچنین با توجه به ارزش زمین تعیین می‌شود. معمولاً برای توسعه، برخی محدودیت‌های کالبدی و سیاسی وجود دارد

دهقانی به الگوی توسعه اقتصادی جهانی قرار دارد. در مقابل، در الگوی آمریکای شمالی، تمرکز روی «شهر-لبه» به‌عنوان یک نوع جدید از «محدوده مرکزی تجاری»^{۲۵} و روستا به‌عنوان یک پهنه سرمایه‌گذاری و فرصت است. پیراشهر و پسرکانه روستایی در اینجا به صورت یک چیز ثابت غیرمتداول نیستند، اما به نواحی شهری بسیار وابسته و با آن درهم آمیخته‌اند (Jones & Douglass, 2008).

روش تحقیق

روش مورد استفاده در این مقاله از نوع توصیفی-تحلیلی و به لحاظ هدف از نوع کاربردی-توسعه‌ای است. این مقاله با تأکید بر پیراشهری و ساختار مدیریتی آن در مقیاس فضایی، با رویکرد کیفی از نوع توسعه‌ای است و از سویی دیگر هدف آن آزمون یک نظریه و بنابراین اثبات یا رد فرضیه نیست، بلکه به دنبال توسعه یک نظریه با تأکید بر بستر آن است. در این رویکرد با استناد به پژوهش‌های انجام‌شده تلاش می‌شود تا در رویه‌ای توصیفی نوع و سازوکارهای بررسی و مداخله در مناطق پیراشهری و ساختار مدیریتی و مسائل مربوط به آن با توجه به تجربیات مؤثر جهانی مورد شناخت و ارزیابی قرار گیرد.

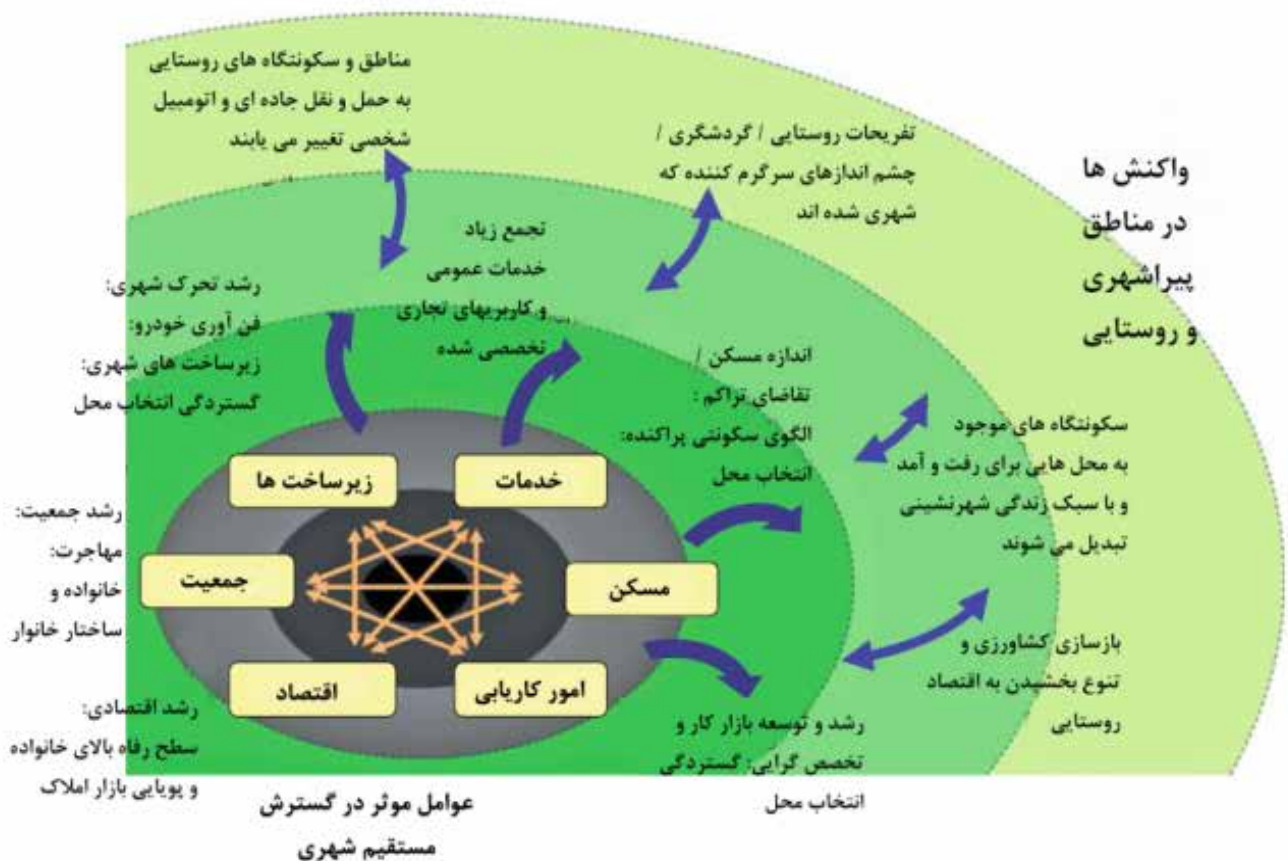
در این روش با تحلیل و ارزیابی نتایج به دست آمده، ضمن تحلیل محتوای مطالعات انجام‌شده داخلی و خارجی، تلاش خواهد شد به بررسی دیدگاه‌های نظری در ارتباط با مناطق پیراشهری پرداخته و سپس رویکرد پیشنهادی در ساختار مدیریتی و فضایی آن مطرح شود.

مراحل اجرایی تحقیق

در دهه‌های اخیر مطالعات مربوط به پیراشهر و پیراشهرنشینی شتاب بیشتری گرفته است. «پلورل» در زمره پروژه‌هایی است که بررسی جامعی درباره پیراشهر و مفاهیم مرتبط با آن انجام داده است. «پلورل» پروژه‌ای است که با مشارکت ۳۵ نهاد از ۱۴ کشور اروپایی و چین از سال ۲۰۰۷ الی ۲۰۱۳ و با همکاری دانشگاه کپنهاگ صورت گرفته است. در واقع این پروژه بخشی از پروژه یکپارچه‌ای است که با حمایت مالی اتحادیه اروپا با عنوان «توسعه پایدار، تغییر جهانی و اکوسیستم» و در چارچوب یک برنامه اجرایی متمرکز تهیه شده است. در گزارش «پیراشهرنشینی در اروپا: به سوی سیاست‌های یکپارچه برای پایداری آینده شهری-روستایی» مربوط به پروژه مذکور برای تشریح سازوکار پیراشهرنشینی از چارچوب یک سناریوی پنج‌بعدی استفاده شده است که در این تحقیق به آن پرداخته شده است. این سناریوها برای سال‌های ۲۰۲۵-۲۰۵۰ طراحی و در نظر گرفته شده است (Nilsson et al., 2013).

روستایی برای کار، کیفیت زندگی و همینطور حمل و نقل و ارتباطات است (Loibl & Bell, 2011, 50-55).
 رشد اقتصادی و اشتغال، نرخ شهرنشینی را بالا می‌برد. نرخ سپرده‌گذاری و سرمایه‌گذاری، به‌عنوان عوامل فشار بر سمت عرضه تولید و کشش از سمت تقاضای مصرف‌کنندگان، توسعه بورس ساختمان و تغییر کاربری را تغذیه می‌کند. همچنین ساختارهای اقتصادی و الگوهای اشتغال بر گرایش‌های پیراشهرنشینی تأثیرگذارند، برای مثال اگر دورکاری برای بخش خدمات متداول‌تر شود، تکنولوژی کسب‌وکار به‌وجودآمده نه‌تنها روی اشتغال، بلکه بر تدارکات زنجیره تأمین، توزیع کالا و خدمات و مصرف نیز تأثیر خواهد گذاشت (Korcelli, Kozubek & Piorr, 2011).
 عوامل مستقیماً مؤثر در توسعه شهری که به‌طور معمول در مدلسازی شهری و منطقه‌ای استفاده می‌شود به‌همراه واکنش‌ها و تأثیرات متقابل در نواحی روستایی و پیراشهری در تصویر ۳ نشان داده شده است.
 محدودیت‌ها و پویایی‌های محیطی شامل ویژگی‌های ثابت جغرافیایی مانند رودخانه‌ها، سواحل، تالاب‌ها یا کوه‌هاست

و هریک از اینها با بقیه و هر پرسشی که بعداً به‌وجود بیاید در تعامل هستند؛ پرسش‌هایی مثل اینکه محدودیت‌های کالبدی و سیاسی چگونه تأثیر می‌گذارند؟ چه محرک‌هایی موجب رشد تقاضا برای زمین و ساختمان می‌شود و امکان توسعه را ممکن می‌کند؟ (تصویر ۳). در ادامه تعدادی از این محرک‌ها مشخص می‌شود:
 پویایی‌های جمعیتی، شناختی و اجتماعی با عوامل تغییر جمعیت ناشی از نرخ‌های باروری و مرگ‌ومیر و مهاجرت هدایت می‌شوند. از آنجا که مرگ‌ومیر و باروری نسبتاً کند تغییر می‌کنند، در بیش از چند دهه تعدادی از نمایه‌های بسیار متنوع جمعیت‌شناختی توانسته‌اند ظاهر شوند. جریان‌های مهاجرت درون منطقه‌ای و بین‌المللی، به عوامل سیاسی و نوسانات جهانی اقتصاد از میان بقیه عوامل، متأثرتر و وابسته‌تر است (Zasada et al., 2010, 125-141).
 همچنین کاهش مداوم در اندازه متوسط خانوار (برای مثال، پیرشدن جمعیت) بر تقاضاهای مسکن تأثیر خواهد گذاشت. مهاجرت روستا-شهری (به خارج یا داخل) وابسته به سیاست‌های فضایی، جاذبه‌های نسبی شهرها یا نواحی

تصویر ۳. پویایی پیراشهری: گسترش شهری. مأخذ: Ravetz et al., 2013.

از آنجا که بازارهای شهری و سایه‌های شهر گسترش می‌یابند، در نهایت نقطه‌ای به وجود می‌آید که نتیجه تأثیر تجمع شرایط مالی-اقتصادی، بازارهای کار، بازارهای فروش و گزینه‌های مکان‌یابی مسکن است. فرایندهای بازآفرینی اقتصادی روستایی، تغییرات بازار زمین و همچنین مدرنیزه شدن کشاورزی می‌تواند به تغییر پرشتاب‌تری به سمت شهرک‌سازی منجر شود. به‌منظور دستیابی به دسترسی به بازارهای مصرف بزرگ‌تر و همچنین بازار کار، انگیزه‌های مشخصی برای ایجاد پارک‌های فناوری کسب‌وکار، مراکز خرید و مناطق فرودگاهی برای یافتن مکان‌های جدید خدمات‌رسانی به افراد بیشتر (البته نه در داخل، بلکه بین شهرهای اصلی) وجود دارد.

نتیجه اینکه نواحی پیراشهری که سابقاً منفصل بوده‌اند می‌توانند فضاهای رابط و فرم‌دهنده پهنه‌های کم‌تراکم عملکردی پیوسته‌ای باشند که بیشترین نیازهای خرید، کار و زندگی را برای اکثریت ساکنان وابسته به اتومبیل حومه و برون‌شهر تأمین کنند.

در واقع، این تجمع بین شهری یا منطقه‌ای، یک فضای همگن نیست، بلکه بیشتر شبیه یک قلمرو متنوع است که با بسیاری از انواع روابط کاربری زمین شکل گرفته است:

- پیوندهای شهر به پیراشهر: تقاضاهای شهری و فشار روی حومه‌ها و محیط پیرامونی شهر برای فضاهایی برای مسکن، کسب‌وکار و زیرساخت. به عبارت دیگر، پیراشهرها نیاز به بازارهای شهر، خدمات و نوآوری دارند؛

- پیوند پیراشهر به روستا: ارتباط مردم با چشم‌اندازها یا منظر شهری، تحت شرایط تأثیرگذار اقتصادی-عملکردی مانند آب، غذا، مواد معدنی یا گردشگری و همچنین خدماتی که اغلب فرهنگی-اجتماعی هستند، مثل زیبایی‌شناسی، سازگاری، رفاه و هویت فرهنگی. به عبارت دیگر، تحت تأثیر روابط اشتغال، سرمایه‌گذاری و دسترسی به خدمات هستند؛

- بین جوامع پیراشهری: نیز روابطی وجود دارد. پتانسیل برای توسعه اجتماعی-اقتصادی در داخل سکونتگاه‌ها و در بین مناطق پیراشهری.

این دیدگاه، «خدمات اکوسیستمی» را به‌سوی مشاهده کلی‌تری از «خدمات، ارتباطات، عملکردها و ارزش‌ها» برای سیاست توسعه یکپارچه در روستا-شهر-منطقه (Ravetz et al., 2013, 13-44) بسط می‌دهد:

مدیریت چنین روابطی هسته اصلی سیاست برنامه «توسعه یکپارچه برای انسجام ارضی در روستا-شهر-منطقه» است (ibid.). این یک برنامه گسترده و جامع توسعه پایدار است که هدف آن شناسایی عملکردهای زیست‌محیطی، خدمات اقتصادی-اجتماعی بین نواحی مختلف برای شناسایی ارزش‌های آنها از جنبه مالی یا به روش‌های دیگر است و

که الگوی توسعه شهر را شکل می‌دهند. از آن گذشته، طیف گسترده‌ای از عوامل متغیر نیز وجود دارند که پیچیده‌تر از آن هستند که قابل تجزیه و تحلیل باشند. عوامل اقلیم شهری محلی، همچون تأثیر جزایر گرمایی شهری^۶، ممکن است در تابستان شرایط زیست در محیط‌های شهری را دشوارتر کنند و احتمال دارد برای مثال بر روی سطح دریا یا وقوع سیل تأثیرگذار باشند. از این رو ممکن است تعدادی از محیط‌های شهری پرخطرتر و برای زندگی نامناسب‌تر از بقیه باشند که این موضوع موجب تشویق مهاجرت افراد به بیرون می‌شود. در ضمن افزایش سطوح بسته در قلمروهای شهری بزرگ‌تر، بر سیستم‌های هیدرولوژیکی محلی و الزامی کردن مدیریت بهتر سیلاب و منابع آب که خود احتمالاً از عوامل تحت فشار گذاشتن توسعه پیراشهر (مثل نگهداری از نواحی ذخیره سیلاب‌های باز در حاشیه رودخانه‌ها) هستند، تأثیر خواهد گذاشت. همچنین ممکن است فشاری بر روی کاربری پیراشهر، برای تولید زیست‌توده و سایر اشکال انرژی‌های تجدیدپذیر وجود داشته باشد (Zasada & Berges, 2011, 72-75).

زیرساخت‌ها و ساختار ساخت‌وساز شهری اجزای کالبدی شهر هستند. فضای مورد نیاز برای زندگی و کار به‌ازای هر نفر و سطح اشغال استفاده از زمین در فضای طبقات، تعیین‌کننده‌های اولیه هستند، مخصوصاً وقتی که اندازه خانوار در نظر گرفته می‌شود. پس از آن، الگوی سرمایه‌گذاری مسکن، فرم مسکن، خدمات اجتماعی، تراکم مسکونی و مورفولوژی (ریخت‌شناسی) هرکدام برای رشد و الگوی توسعه پیراشهری لازم هستند. حمل‌ونقل و ارتباطات دیگر عوامل کلیدی هستند که به‌عنوان زیرساخت‌ها می‌توانند مهاجرت روستا-شهری، شهرنشینی معکوس یا شهرنشینی مجدد را تشویق یا مهار کنند. حمل‌ونقل نه‌تنها یک عامل مستقیم گسترش شهری است، بلکه تغییری سیستماتیک از الگوی شعاعی حمل‌ونقل عمومی محور به الگوی شبکه بزرگراهی اتومبیل محور است (Ristimaki, 2011, 61-64).

تحلیل یافته‌ها

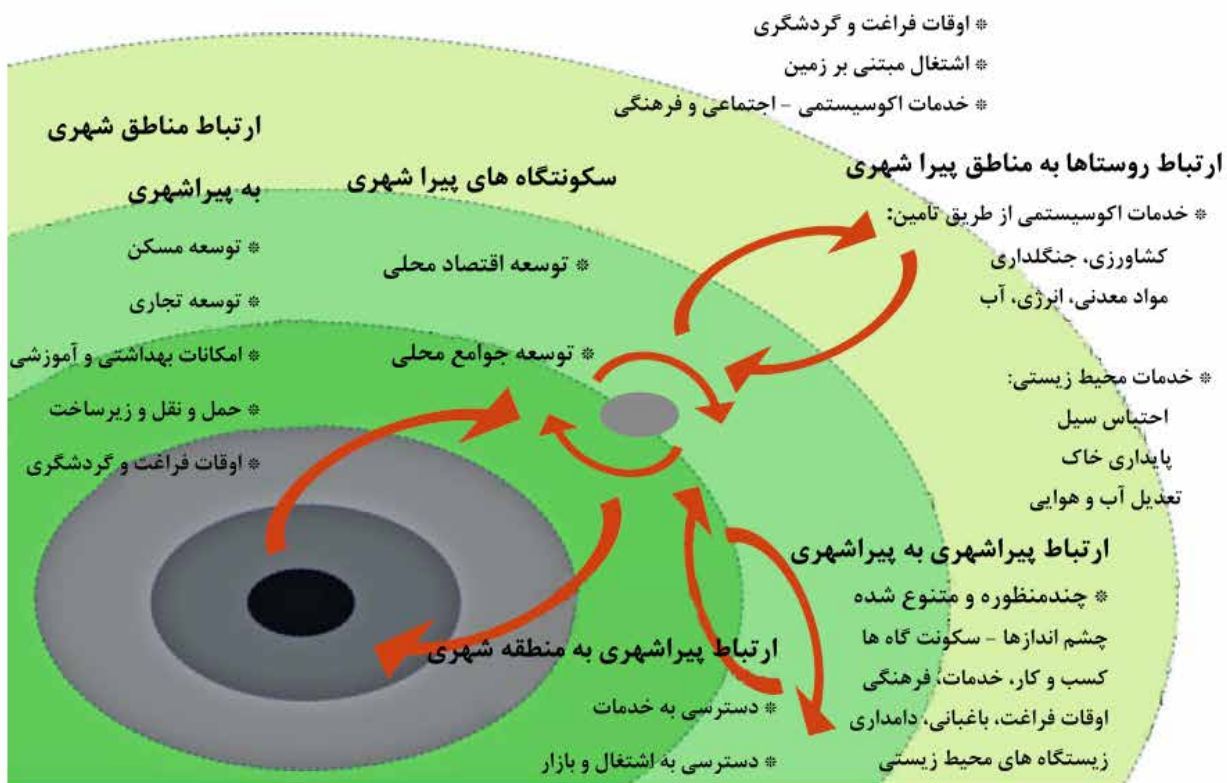
• تجمع منطقه‌ای و پیوندهای روستا-شهری

طرح کلی گسترش شهری که در بالا توصیف شد نه‌تنها یک فرایند یک‌سویه ساده نیست، بلکه واکنش‌ها و تغییرات در اطراف پیراشهر و نواحی روستایی را نیز به‌وجود می‌آورد. این فقط واکنشی در مقیاس محلی نیست، بلکه شامل مقیاس منطقه‌ای و درون‌شهری بیشتر برای شکل‌دهی مجدد روابط فضایی نیز می‌شود. این واکنش‌های روستایی و پیراشهری، حلقه‌های مهم بازخوردی هستند که در تمام مدت می‌توانند به تغییرات اساسی پیراشهر منجر شوند.

• جهانی بودن یا محلی بودن و ساختار پویایی هریک در پس فرایندهای کالبدی توسعه و تجمع، دخالت نیروهای قدرتمند سیاسی، اقتصادی و اجتماعی پنهان است. اولین آنها، جهانی سازی^{۲۷} است، یعنی به کارگیری تأثیرات اقتصادی در ساختار مالی و کسب و کار، تأثیرات سیاسی بر سلسله مراتب شهری و تأثیرات فرهنگی از طریق رسانه

به دنبال آن ایجاد سیاست‌های مبتنی بر فضا محور بودن (آمایش محور) برای دستیابی به بهترین توازن میان ارزش‌ها و خدمات است. یعنی هرزروی بی‌نظم و پراکنده شهری و تجمعات برنامه ریزی نشده را، با هدف ارتقای انسجام اراضی در داخل و فیما بین مناطق روستایی-شهری، می‌توان با ایجاد چنین روابطی بهبود داد (تصویر ۴ و جدول ۵) (CEC, 2008).

ارتباط مناطق پیراشهری به روستاها

تصویر ۴. پویایی پیراشهری: پیوندها و تجمعات. مأخذ: Ravetz et al., 2013.

جدول ۵. عوامل تجمع منطقه‌ای و پیوندهای شهری-روستایی. مأخذ: نگارندگان.

علل روابط منطقه شهری به پیراشهری	علل روابط پیراشهری به روستاها	علل روابط پیراشهری به پیراشهری	علل روابط پیراشهری به منطقه شهری	علل روابط روستاها به پیراشهری
<ul style="list-style-type: none"> - توسعه مسکن - توسعه تجاری - امکانات آموزشی و بهداشتی - حمل و نقل و زیرساخت - اوقات فراغت و گردشگری 	<ul style="list-style-type: none"> - توسعه مسکن - توسعه تجاری - امکانات آموزشی و بهداشتی - حمل و نقل و زیرساخت - اوقات فراغت و گردشگری 	<ul style="list-style-type: none"> - چندمنظوره و متنوع شدن چشم اندازها و سکونتگاه‌ها، کسب و کار، خدمات فرهنگی، اوقات فراغت، باغبانی و دامداری و زیستگاه‌های محیط زیستی 	<ul style="list-style-type: none"> - دسترسی به خدمات - دسترسی به اشتغال و بازار 	<ul style="list-style-type: none"> - خدمات اکوسیستمی از طریق تامین کشاورزی و جنگلداری، مواد معدنی، انرژی و آب - خدمات زیست محیطی چون کنترل سیل و سیلاب‌ها، پایداری خاک و تعدیل آب و هوایی

به سمت فرودگاه‌ها. از سوی دیگر بسیاری از فعالیت‌های گوناگون غیرقانونی یا غیررسمی مثل تجارت ماشین‌آلات اوراق توسط کشاورزان یا ریختن زباله‌های غیرمجاز در جنگل یا برگزاری جشنواره‌های رایگان در این مناطق شکل می‌گیرد (Farley & Roberts, 2011).

مفهوم مجمع‌الجزایر شهری این موضوع را همچون دسته‌جزایر به‌طور فزاینده‌ای منفصل از جمعیت‌های فقیر و ثروتمند می‌بیند و آن را مرحله بعد به‌اصطلاح انشعاب یا تقسیم شهرها منظور می‌کند (Borsdorf & Salet, 2007, 1-12).

در مقابل، دیدگاه اکولوژی و محیط‌زیستی فضایی، قلمرو پیراشهری را با ارتباطات و روابط بسیار گوناگون آن می‌بیند (گرچه همه آنها مثبت نیستند). بسیاری از مکان‌ها و کاربری‌های پیراشهری معمول در تصویر ۵ به‌عنوان یک اکولوژی فضایی نشان داده شده‌اند (Ravetz, 2011a, 114-123). نیروهای متداول محلی‌سازی‌ای نیز وجود دارند، مانند وقتی که مسافرانی که به‌طور منظم سفرهای کاری یا روزه‌ها دارند دنبال «زمین‌های ته باغ» می‌گردند یا شهروندانی که در اشکال جدیدی از سرمایه‌گذاری محلی شرکت می‌کنند. نتیجه می‌تواند باعث تنوع کاربری زمین و سرمایه‌گذاری باشد یا می‌تواند به‌خاطر نفع شخصی کسانی باشد که اکنون آنجا زندگی می‌کنند.

• درهم‌تنیدگی، تحول و تاب‌آوری شهری

هرکدام از عوامل ذکرشده گسترش شهری، تجمع منطقه‌ای و تأثیرات ساختاری می‌توانند به‌صورت ترکیبی با هم کار کنند و فرایندهای تغییر را تقویت کنند. نتیجه همیشه قابل پیش‌بینی و ساده نیست، اما ممکن است یک دگرگونی سریع، یک انقطاع و در بعضی موارد یک شکست فاجعه‌بار باشد. تحولات و گذار، سیستم گسترده تغییراتی هستند که می‌توانند شامل سیستم‌های اقتصادی، ساختارهای اجتماعی، سیستم‌های سیاسی، الگوهای فضایی، تکنولوژی و سیستم‌های زیرساخت باشند (Geels, 2005). اغلب تحولات موازی در خصوص بسیاری از شهرها که پس از مدتی عملکرد اصلی‌شان، یعنی صنعتی، اقتصادی یا سیاسی بودن، را حفظ نمی‌کنند، وجود دارد. تحول فقط عملکردی یا کالبدی نیست، بلکه یکی از نقش‌های کلی و هویتی برای نواحی‌ای است که از یک نقش معین حومه‌آمدوشدی بیرون می‌آیند و به یک سیستم شهری کاملاً عملکردی کم‌تراکم، یعنی به یک پسامادرشهر^{۲۸} یا شهر در تحرک بدل می‌شوند (Krafczyk, 2004). برخی از تحولات معمول به شرح زیر هستند:

- تحول و دگرگونی روستا: دور از محصول کشاورزی اصلی و به سمت یک الگوی سکونتگاهی و چشم‌انداز چندعملکردی متنوع؛

و فناوری اطلاعات و ارتباطات. همچنین یک روند معکوس بومی‌سازی وجود دارد که در آن هویت‌های فرهنگی مردم و فضا از نو و به شیوه‌های جدید بازآفرینی می‌شود. فرایند آزادسازی شامل خصوصی‌سازی حق بیمه و بازپرداخت هزینه است که تأثیرات گسترده بر حکمروایی شهری و خدمات عمومی دارد. ضمن اینکه فرهنگ مصرف بر هویت و درک مکان پیراشهر از طریق اوقات فراغت، گردشگری و تصمیمات مکانی دیگر اثر می‌گذارد، کشمکش میان خطر و امنیت یک شکل‌دهنده قدرتمند فضا و مکان است. برای امنیت‌داشتن، یک شخص متمول حتی ممکن است به دنبال مکان‌های تجمع محصور دور از مراکز شهری در یک مجمع‌الجزایر پیراشهری برود (Borsdorf & Salet, 2007, 1-12).

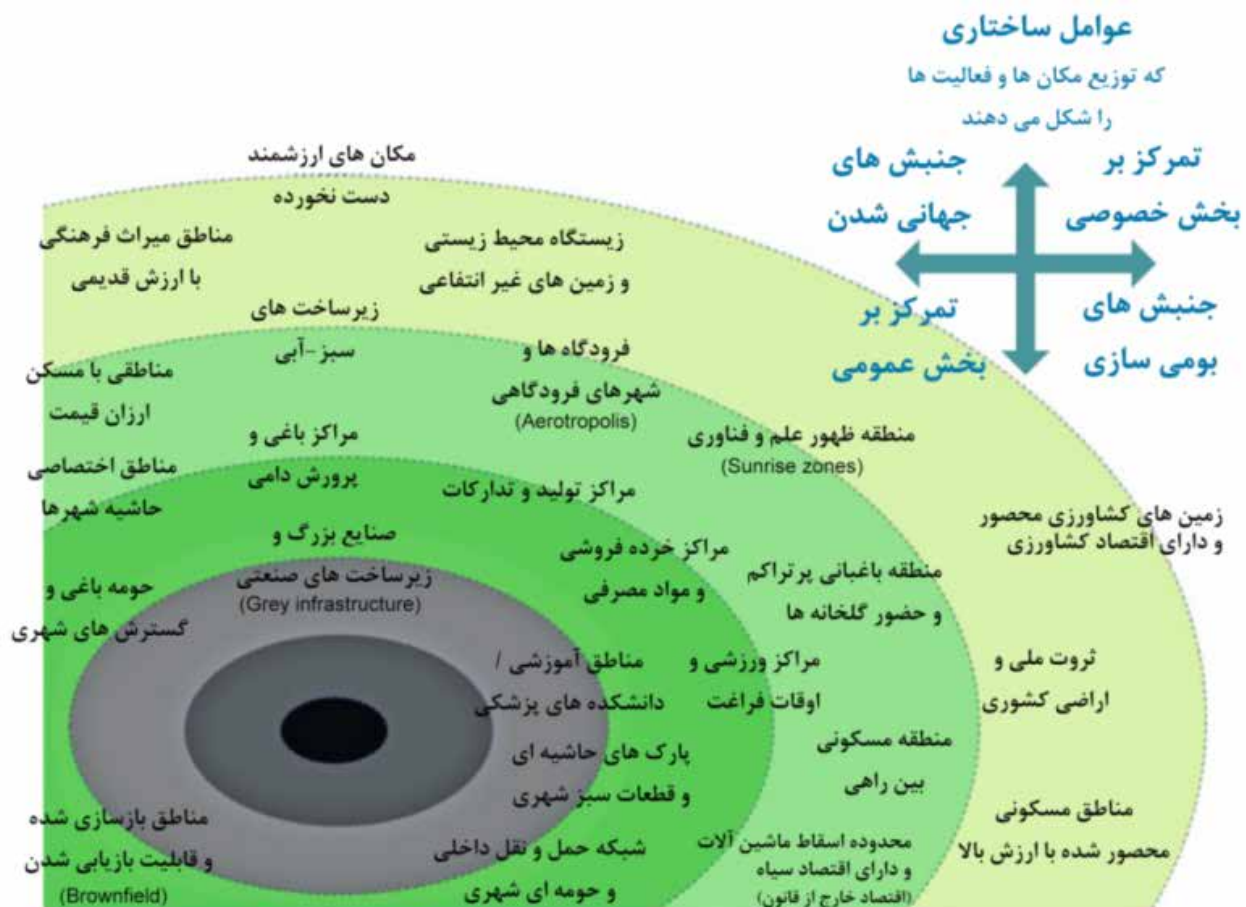
اینها همه با پرسش‌های بسیار موضعی آغاز می‌شوند: چشم‌انداز پیراشهری برای چیست و چه کسی برای آن تصمیم می‌گیرد؟ چه کسی مسئولیت منافع یا بار هزینه سرمایه‌گذاری یا بازآفرینی را بر عهده می‌گیرد؟ زمین مال چه کسی است و چرا؟

بخش اعظمی از پیراشهری بر روی طیف گسترده‌ای از کاربری‌های ممکن گشوده شده است: گردشگری، مسکن گران‌قیمت، مکان‌های کسب‌وکار، کشاورزی، حفظ محیط زیست طبیعی، کاهش سیل یا تولید و توزیع کالا و انرژی. وجوه سکونتگاهی (مسکونی)، تاریخی، اکولوژیکال و اقتصادی بسیاری در رقابت با یکدیگر وجود دارند و بسیاری از منتقدان پراکنده‌رویی، ساکنان متمول‌تر پیراشهرها هستند که از کیفیت زندگی خود با محدود کردن توسعه بیشتر (که می‌تواند بر محیط زندگی‌شان تأثیر منفی بگذارد)، محافظت می‌کنند (جدول ۶).

همچنین می‌توانیم پیراشهری را به‌عنوان مکانی برای وابستگی و استعمار دید: در کنار ایستگاه‌های برق و مکان‌های دفن زباله، پهنه‌های خدمات مسکن اقشار کم‌درآمد برای کارگران و محرومان و یا مسکن عمومی در املاک پیرامونی وجود دارند (Davis, 2015). همچنین مبحثی درباره پیراشهر به‌عنوان مرز سرمایه‌داری وجود دارد: ارتقا و ترویج این مناطق توسط سرمایه‌گذاران پارک‌های علمی و تجاری با پیش‌زمینه‌ای از زمین‌های سبز و مواصلات جاده‌ای تندرو

جدول ۶ عوامل ساختاری که توزیع مکان‌ها و فعالیت‌ها را شکل می‌دهند. مأخذ: نگارندگان.

در سطح جهانی	در سطح محلی
جنبش‌های جهانی شدن	جنبش‌های بومی‌سازی
تمرکز بر بخش عمومی	تمرکز بر بخش خصوصی

تصویر ۵. پویایی پیراشهری: جهانی-محلی بودن و ساختار آن در فرایند پیراشهری. مأخذ: Ravetz et al., 2013.

جدید مشاهده کرد. طیف وسیعی از واکنش های متمرکز بر برنامه ریزی اقتصادی، حکمروایی اجتماعی یا فضایی در دیگرام مربوطه به شکل دایره هایی نشان داده شده است که هم پوشانی منافع سیاسی بین اهداف چندگانه را منعکس می کند (جدول ۷).

در بطن چنین شهرهای درهم تنیده ای، الگوهای خودسازمانده افراد، خانوارها، شرکت ها و دیگر واحدهای اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی نیز وجود دارند. در مجموع، یک سیستم انطباق پیچیده انسانی (برخلاف نوع بیولوژیکی) قصد دارد برای خرد جمعی و آموزش اجتماعی با تمرکز بر هوش مشترک، که تفکر راهبردی و نوآوری خلاق را به ارمان می آورد، ظرفیت ایجاد کند (Ravetz, 2011b, 85-94).

• حکمروایی فضایی و واکنش های سیاسی

آخرین بخش این چارچوب مربوط به واکنش های سیاسی، برنامه ریزی فضایی و سیستم حکمروایی شهری است. زیرا اینها گرچه برای حل مشکلات می آیند اما خودشان هم می توانند بخشی از مشکلی باشند که قصد دارند آن را حل کنند. در

تحول و دگرگونی پیراشهری: تجدید ساختار و بازآفرینی به سوی سیستم های تولید و مصرف جهانی شده؛

تحول و دگرگونی شهر: تجدید ساختار و بازآفرینی برای دستیابی به یک اقتصاد شبکه ای شده با الگوهای متنوع زیرساختی.

تأثیرات هرکدام از این تحولات می تواند در سطوح بسیار کوچک، متوسط یا عظیم رخ دهند، اعم از طیفی از مکان های فردی تا کل سیستم های شهری (De Roo & Silva, 2010). سپس هرکدام نوعی از سیستمی را که تحت تأثیر آن هستند به وجود می آورند. گاهی برای ایجاد تاب آوری در برابر شوک ها، یا نوآوری خلاقانه برای نقش های جدید در یک محیط جدید یک واکنش منفی و مقاومت ایجاد می شود، در حالی که در بقیه واکنش مثبت وجود دارد. چنین واکنش هایی ممکن است به عنوان یک هدف یا سیاست صورت گیرد. برای مثال، یک واکنش متداول به دگرگونی و تحول اقتصادی در روستاها را می توان در اهداف سیاست توسعه روستایی برای انواع مهارت ها و مدل های کسب و کار

برای واحد مسکونی یا اداری. این عامل می‌تواند بیشتر به شدت اقتصادی (از لحاظ ارزش یا تولید) و یا شدت اجتماعی (با توجه به معیارهای رفاه)، مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. توجه به شدت کاربری محیطی همچنین در جایی که سیستم شهری برای خدمات اکوسیستم، موارد مادی، مدیریت مواد زائد، اوقات فراغت و وسایل رفاهی تقاضای زمین دارد ضروری است. به‌طور معمول فرض می‌شود که شدت کاربری‌های زمین در یک مسیر پیشرفت و رشد قرار دارند و شبیه به تولید ناخالص داخلی^{۲۹} در اقتصاد است. در مدلسازی سناریوی مربوطه، فرض بر این است که شدت استفاده از زمین (شدت کاربری) با رشد اقتصادی و سرمایه‌گذاری هم‌بستگی دارد؛

- حکمروایی فضایی ضعیف یا قوی: این متغیر از برنامه‌ریزی، حکمروایی فضایی فعال و هماهنگ‌شده در جهت منافع عمومی به‌منظور هدایت برای سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و منافع خصوصی را در بر می‌گیرد.

همچنین مجموعه‌ای از تجزیه و تحلیل‌ها وجود دارد که تأثیرات گوناگون رشد جمعیت و رشد استفاده از زمین

زیر سطح سیاست، اغلب تلاشی برای تبدیل «مشکلات» ایجاد تحول و بازآفرینی به «فرصت‌ها» جریان دارد. واکنش سیستماتیک به ایجاد و انتقال تاب‌آوری، ظرفیت‌سازی، آگاهی اشتراکی و غیره به اهداف سیاسی تبدیل خواهد شد که مجدداً بخشی از سیستم مورد نظر می‌شوند. برای مثال، سیاست کمربند سبز بریتانیا، در هدفش (یعنی پیشگیری از پراکنده‌رویی) توسط مهار شهری موفق ظاهر شده است، اما در شکل‌دهی یا تغییر مسیر بازار زمین و ملک معضلات دیگری را به‌وجود آورده است. در مواردی این مشکلات کم‌اهمیت‌تر، یعنی زمین‌های خالی یا نادیده‌گرفته‌شده، تبدیل به اهداف لایه‌های بعدی سیاست و نظیر آن می‌شوند.

درباره دامنه کلی و تأثیرات حکمروایی فضایی (سیستم دولتی اراضی، برنامه‌ریزی فضایی و سیستم سیاسی) پرسش‌هایی وجود دارد. عوامل اصلی در گسترش مستقیم شهر با شیوه‌های جایگزینی حکمروایی فضایی (جدول ۸) به این شرح هستند:

- شدت کاربری کم یا زیاد: برای مثال میزان زمین مورد نیاز

جدول ۷. عوامل توسعه، درهم‌تنیدگی، تحول و تاب‌آوری شهرها. مأخذ: نگارندگان.

جمعیت	مسکن	اقتصاد	زیرساخت	خدمات	امور کاربایی
- رشد جمعیت - مهاجرت - خانواده و ساختار آن	- اندازه مسکن - تقاضای تراکم - الگوی سکونتی - پراکنده - انتخاب محل	- رشد اقتصادی - سطح رفاه بالای خانواده - پویایی بازار املاک	- رشد تحرک شهری - فناوری خودرو - زیرساخت‌های شهری - گستردگی انتخاب محل	- تجمع زیاد - خدمات عمومی - کاربری‌های تجاری - خدمات تخصصی‌شده	- رشد و توسعه بازار کار - تخصص‌گرایی - گستردگی انتخاب محل

جدول ۸. ترکیبی از تأثیرات حکمروایی، رشد و گسترش بر شهرها. مأخذ: نگارندگان.

حکمروایی مکانی قوی	حکمروایی مکانی جزئی	حکمروایی مکانی ضعیف
رشد بالای چندمرکزی مدل «منطقه اجتماعی شهر» (تراکم پایین)	تراکم برنامه‌ریزی‌شده با اعمال محصوریت	رشد پراکندگی شهری بالا (تراکم پایین)
رشد شهری (جمعیت)	محصوریت‌های تراکم بالاتر برنامه‌ریزی‌شده	پراکندگی شهری (تراکم بالاتر)
گسترش شهری (فضا برای هر فرد)	محصوریت‌های تراکم پایین‌تر برنامه‌ریزی‌شده	پراکندگی شهری (تراکم پایین‌تر)
ثبات شهری	تجدید ساختار شهری از منظر پوشش مکانی	رشد کم به‌طور خاص یا رکود و کساد
انقباض شهری	انتقال برنامه‌ریزی‌شده با تمرکز بر زیرساخت‌های سبز	رشد در مناطق انتخاب‌شده با اعمال محصوریت‌ها و کاهش محوطه‌ها

را چه در کنار کلانشهرها و چه در کنار مناطق روستایی را از منظر شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری به شرح (جدول ۹) دسته‌بندی کرد.

بنابراین می‌توان دریافت نواحی پیراشهری از کلانشهرها تأثیر پذیرفته و بر آن تأثیر می‌گذارند. سیاست‌های دولت و حکومت‌های محلی، افزایش حضور برخی شرکت‌های سرمایه‌گذاری بزرگ داخلی و خارجی، مقررات مربوط به زمین و مسکن، بنگاه‌های خصوصی، بازیگران عرصه قدرت و مانند آن برخی از عوامل و عناصری هستند که پیراشهرنشینی و زندگی ساکنان نواحی پیراشهری به آنها گره خورده است. نگاهی به وضعیت نواحی پیراشهری در سراسر جهان نشان می‌دهد که اغلب نواحی پیراشهری چشم‌انداز پراکنده‌ای را از خود به‌نمایش می‌گذارند که این پراکندگی در کاربری اراضی و ناهمگونی اجتماعی-اقتصادی نیز آشکار شده است. به عبارت دیگر، نواحی پیراشهری گاه نه ویژگی‌های شهری و نه ویژگی روستایی به خود می‌گیرند و نام عرصه‌های «نه شهر-نه روستا» را با خود یدک می‌کشند که این مورد با نواحی پیراشهری ایران و مناطق کلانشهری آن سنخیت و تطابق بیشتری دارد که حائز توجه ویژه هستند.

نتیجه‌گیری

پیراشهری می‌تواند در کنش و واکنش بین این وجوه رقابتی در نظر گرفته شود. در یک روستا-شهر-منطقه پویا هر یک از این وجوه تکامل می‌یابد و می‌توانند از طریق فرایندهای حکمروایی فضایی، شکل پیدا کنند که نتیجه آن می‌تواند پیچیده بوده و نتیجه و مقدمات وابسته به یکدیگر باشند. درمورد اینکه در چه درجه‌ای یک سیستم شهری، که به منابع واردشده از خارج قلمروش اعتماد کامل پیدا کرده است، به پایداری می‌رسد، سؤالات اساسی وجود دارد. یعنی اینکه، مشکل بتوان یک منطقه شهری را به‌تنهایی به‌عنوان یک واحد پایداری در نظر گرفت و این حقیقتی است که باید مورد توجه و شناسایی تمام برنامه‌ریزان و مسئولان شهری قرار گیرد.

این مقاله نشان داده است که پیراشهر در تعریف، چیزی بینابینی است، ماهیت آن کاملاً مشخص نیست و نتیجه نیز ترکیبی از نیروهای مختلف در مقیاس‌های متفاوت است و اغلب به‌عنوان یک پهنه گذار، در گستره‌ای از روستا به شهر و نتیجه مستقیم توسعه و گسترش شهری توصیف می‌شود. اگرچه سطوح دیگری از درک پویایی تغییرات، مثل فرایند تجمع منطقه‌ای، تأثیرات ساختاری جهانی شدن و انباشت سرمایه، تحولات و تأثیرات درهم‌تنیدگی و بازخوردها و خرد جمعی از سیاست و حکمروایی کشورها در این زمینه وجود دارد. در مجموع، این تحولات شهرمحور که در یک نوع

در حالت‌های حکمروایی ضعیف یا قوی را نشان می‌دهد. همین‌طور یک دسته‌بندی سوم، یعنی حکمروایی بخشی برای توصیف حکمروایی که متفرق، تکه‌تکه یا برای گروه‌های اجتماعی قوی‌تر/ضعیف‌تر است را نمایش می‌دهد و همین‌طور شامل انقباض شهری می‌شود که در بسیاری از شهرهای قدیمی یک رویکرد و روند غالب است.

تجزیه و تحلیل‌های پیشین، پرسش‌هایی در خصوص اهداف کلی سیاستگذاری و به‌طور کلی به‌عنوان توسعه پایدار مطرح می‌کند. در اصل توسعه پایدار، اهداف یا ارکان زیست‌محیطی، اجتماعی و اقتصادی را برای دستیابی به اهداف بلندمدت و کوتاه‌مدت در سطح جهانی و محلی با هم ترکیب می‌کند. یک دیدگاه این است که نگاهی به سیاست اروپایی انسجام اراضی و پیامدهای سیاست‌های شهری/روستایی و برنامه‌ریزی ملی/منطقه‌ای/محلی بیندازیم (Duhr, Colomb & Nadin, 2009). دیدگاه دیگر این است که به‌دنبال کشف «تنش پایداری» میان رقابت بین روستا/شهر و برنامه‌های حفاظت/توسعه باشیم (Ravetz, 2000; CURE, 2003):

- توسعه شهری: دیدگاه رشد و نوسازی شهری؛
- حفاظت شهری: دیدگاه مهار و بازسازی شهری؛
- توسعه روستایی: سرمایه‌گذاری روستامحور و محلی‌تر؛
- حفاظت روستایی: دیدگاه حفاظت از محیط زیست.
با شرایطی و ویژگی‌هایی که برشمرده شد، شهر و حریم شهر، روستا و حریم آن به صورت مجزا از یکدیگر تلقی می‌شوند و نهادهای دخیل در مدیریت پیراشهر از تفرق حاکم بر سیستم تبعیت نموده و برآشفتگی‌های موجود می‌افزایند. تأثیر پایتخت بر عملکرد نقاط پیراشهری، نیز تعیین نقش و عملکرد نواحی پیراشهری در طرح‌های بالادستی از جمله مهم‌ترین مولفه‌هایی است که در رشد و گسترش نواحی پیراشهری اهمیت دارد. برای مثال سرمایه‌گذاری‌های صنعتی در اطراف پایتخت تهران و گسترش کارخانجات و فراکنی فعالیت‌ها به نواحی پیرامونی در عملکرد نواحی پیراشهری از جمله اسلامشهر تأثیرگذار بوده است. اسلامشهر تا پیش از سال ۱۳۵۵ و تبدیل شدن آن به شهر، نقش کشاورزی داشت، اما از این زمان به بعد نقش و عملکرد این شهر به کلی تغییر یافت و جمعیت فعال این شهر بیشتر در صنایع و کارگاه‌های احداث شده در پیرامون تهران مشغول به فعالیت شدند. علاوه بر این با تبدیل شدن این منطقه به شهر؛ نیازهای جدیدی شکل گرفت که به سهم خود باعث ایجاد مشاغل خدماتی جدید شد (عبداللهی، ۱۳۸۶، ۷۲).

در مجموع می‌توان موقعیت مکانی، مشخصات و ویژگی‌های مرتبط با فرایندهای ایجاد، رشد و توسعه مناطق پیراشهری

جدول ۹. مفاهیم مرتبط با فرایندهای رشد و اشکال سکونتی در مناطق پیراشهری. مأخذ: نگارندگان.

توصیف موقعیت مکانی	مشخصات و ویژگی‌ها
	نیروهای جمعیتی و اجتماعی، رشد اقتصادی و اشتغال، محرک‌های محیط زیستی، جریان سرمایه‌گذاری و ...
	انباشتگی‌های منطقه‌ای و پیوندهای شهری-روستایی
	نیروهای ساختاری و جهانی-محلی
	فشار بر منابع طبیعی و تخریب محیط زیست
	تغییر الگوی کاربری زمین، احتکار زمین
	موزاییکی ناهمگن از سیستم‌های کشاورزی، شهری و روستایی
	تغییر ساختار اقتصادی، تغییر از اقتصاد مبتنی بر کشاورزی به اقتصاد کارخانه و کارگاهی و تغییر ساختار اشتغال از کشاورزی به تولیدی صنعتی
	گونه‌ای از قلمرو چند عملکردی
	تغییرات شتابان اجتماعی و اقتصادی
	الگوی سکونتگاهی شهری-روستایی و گاهی نه شهری و نه روستایی
	تلقی از پیراشهر به‌مثابه لبه و پیرامون شهری به‌منزله سیستم اجتماعی-اقتصادی و تعامل جریان‌های روستایی-شهری و از منظر نهادی

- زمین‌های مجاور لبه ناحیه شهری و ناحیه‌ای که از لبه شهر به‌سوی پسکرانه روستایی گسترده می‌شود.
- قرارگیری در محدوده سفرهای آونگی برای دستیابی به مراکز اشتغال
- پهنه در حال گذار بین شهر و نواحی پیرامونی آن

شد و اینکه چطور می‌توان توسعه در چنین مناطقی را مورد توجه قرار داد که می‌تواند گام ضروری بعدی تحقیق بیشتر در این زمینه را فراهم آورد. در نهایت به‌عنوان سخن پایانی و دستاورد نهایی این تحقیق باید در نظر گرفت که امروزه بیش از هر زمان دیگری سرنوشت توسعه پایدار شهرها و کلانشهرها، که بحث محافل برنامه‌ریزی و شهرسازی کشور است، به نواحی پیراشهری وابسته است. هم‌اکنون نواحی پیراشهری واقعیت هزاره حاضر محسوب می‌شوند و پایداری و ناپایداری این عرصه‌ها با روند مدیریت و تصمیم‌گیری‌ها، الگوی‌های اداره امور و چگونگی تعامل بازیگران این عرصه گره خورده است.

پی‌نوشت

۱. peri-urbanization
۲. hinterland
۳. rural-urban-region
۴. rates of infilling
۵. shrinking cities
۶. urban fringe
۷. urban expansion
۸. ex-urban
۹. suburbanisation
۱۰. counter-urbanisation
۱۱. sustainable development
۱۲. peri-urban land use relationships/ PLUREL
۱۳. inner urban area
۱۴. rural-urban-region/ RUR
۱۵. urban core
۱۶. rural hinter
۱۷. suburban area
۱۸. urban fringe
۱۹. urban periphery
۲۰. land functional urban area/ FUA
۲۱. rural-urban-region/ RUR
۲۲. megalopolis
۲۳. metropolitan
۲۴. ekistics
۲۵. central business district/ CBD
۲۶. urban heat island
۲۷. globalization
۲۸. post-metropolis
۲۹. gross domestic product/ GDP

فهرست منابع

- آشنایی، تکتم، (۱۳۹۲). تحلیل پیامد سیاست‌های هدایت و کنترل رشد

جدید از قلمرو بین و خارج از هسته‌های شهری رخ می‌دهند می‌تواند به واژه پیراشهرنشینی خلاصه شود. برای بررسی این تحولات در بخش تحلیل یافته‌ها، پیراشهری از چهار منظر بررسی و تحلیل شد: ۱. بررسی تجمع‌های منطقه‌ای و پیوندهای شهری-روستایی؛ ۲. تأثیرات جهانی-محلی بودن و ساختار پویایی هریک از آنها؛ ۳. عوامل مؤثر در توسعه، درهم‌تنیدگی، تحول و تاب‌آوری شهری؛ ۴. حکمروایی فضایی و واکنش‌های سیاسی بر مناطق پیراشهری. بنابراین آنگونه که در بالا ذکر شد، کاملاً واضح است که پیراشهری یک موضوع روز و چالش‌برانگیز در بسیاری جهات، به‌خصوص چالشی در پژوهش‌های علمی برنامه‌ریزی شهری است. تعاملات و فرایندهای انسانی و کالبدی بسیاری برای تجزیه و تحلیل و مدلسازی وجود دارد و در واقعیت با وابستگی متقابل، عدم قطعیت و پیچیدگی مواجه می‌شود. ابزارهای تجزیه و تحلیل و مدلسازی برای توصیف آن به‌طور کامل هنوز وجود ندارد، بنابراین ما نیاز داریم به‌دنبال شواهد و نشانه‌های مفید برای روش‌های ایجاد آن باشیم. هدف از این تحقیق تعیین چشم‌اندازی برای کل موضوع مورد بررسی بوده است. موارد مطرح‌شده به‌عنوان پایه‌ای برای موضوع توسعه شهری می‌تواند به‌عنوان وسیله‌ای برای بسط و آزمودن تفکر راهبردی برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در هر منطقه شهری مورد استفاده قرار گیرد. در این پژوهش بر روی محیط پیراشهری بر بستر منطقه-شهر-روستا تمرکز

سمیه. (۱۳۹۸). پیوندهای مکانی و سبک زندگی زنان در سکونتگاه‌های پیراشهری، مورد: شهرستان سلسله. توسعه فضاهای پیراشهری، ۲۱(۲)، ۸۵-۹۴.

• سجاسی قیداری، حمدالله و صدرالسادات، آیدا. (۱۳۹۴). شناسایی عوامل مؤثر بر تغییرات کاربری اراضی روستاهای پیراشهری کلانشهر مشهد. پژوهش‌های روستایی، ۶(۴)، ۸۳۱-۸۵۶.

• سعیدی راد، مجید و نامدازاده، مسلم. (۱۳۹۷). تحلیل راهبردی ارتقای سطح ایمنی عرصه‌های پیراشهری با تأکید بر پدافند غیرعامل (ناحیه پیراشهری رودبار قصران، کلانشهر تهران). پژوهشنامه جغرافیایی/انتظامی، ۶(۲۱)، ۱۱۵-۱۳۴.

• شاه‌حسینی، علیرضا. (۱۳۹۷). دانش بومی در چنبره تحولات روستاهای پیراشهری، مورد: روستاهای کرد و فرور در شمال شهر گرمسار. توسعه فضاهای پیراشهری، ۱۱(۱)، ۱۷-۳۲.

• شمس پویا، محمدکاظم؛ توکلی‌نیا، جمیله و صرافی، مظفر. (۱۳۹۷). توسعه پایدار پیراشهری. تهران: امیرکبیر.

• صالحی بابامیری، چیا؛ مولایی هاشجین، نصرالله؛ معتمدی‌مهر، اکبر و آمار، تیمور. (۱۳۹۵). تحلیل روند تحولات ساختار اجتماعی-فرهنگی روستاهای پیراشهری (مطالعه موردی: شهر سقز، استان کردستان). پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۵(۱۶)، ۶۱-۷۶.

• ضیا توانا، محمدحسن و قادرمزی، حامد. (۱۳۸۸). تغییرات کاربری اراضی روستاهای پیراشهری در فرایند خزش شهر روستاهای نایسر و حسن‌آباد سنندج. پژوهش‌های جغرافیایی انسانی، ۶۸(۱)، ۱۱۹-۱۳۵.

• عبداللهی، طاهر. (۱۳۸۶). تحلیل روند توسعه فیزیکی اسلامشهر در چهار دهه اخیر (پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد). رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، ایران.

• عبدی، ناصر؛ زنگنه شهرکی، سعید؛ مرصوصی، نفیسه و رستمی، شاه‌بختی. (۱۳۹۵). تأثیر مؤلفه‌های انسانی بر پراکنش افقی شهر سنندج با تأکید بر اسکان غیررسمی و روستاهای پیراشهری. پژوهش‌های روستایی، ۷(۳)، ۵۶۴-۵۸۱.

• علیپور، حسین؛ براری، معصومه و سبحانی، نوبخت. (۱۳۹۸). بازتاب گسترش خانه‌های دوم در فضاهای پیراشهری استان مازندران. توسعه فضاهای پیراشهری، ۱(۲)، ۴۷-۵۸.

• عنابستانی، علی‌اکبر؛ مظفری، زهرا و پیوند، علی. (۱۳۹۸). نگرش جامعه محلی نسبت به هم‌جواری با مجموعه‌های گردشگاهی پیراشهری، مورد: مجموعه گردشگری باغرد نیشابور. توسعه فضاهای پیراشهری، ۱(۲)، ۱۲۱-۱۳۶.

• غمامی، مجید؛ خاتم، اعظم و اطهاری، کمال. (۱۳۸۶). مدیریت یکپارچه و حل مسئله اسکان غیررسمی. تهران: شهیدی.

• فصیحی، حبیب‌الله. (۱۳۹۷). تحلیل نقش کلانشهرها در ساختار اقتصادی روستاهای پیراشهری، مورد: روستای گلحصر در شهرستان ری. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۷(۲)، ۱۰۷-۱۲۶.

• قادرمرزی، حامد و احمدی، عاطفه. (۱۳۹۶). تحلیل سطوح توسعه اقتصاد فضا و اثرات فضایی آن در سطح ناحیه پیراشهری سنندج. پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۸(۳۱)، ۱۰۵-۱۲۲.

• قادرمرزی، حامد. (۱۳۹۷). سنجش رضایت گردشگران از کیفیت خدمات تفرجگاه‌های پیراشهری، مطالعه موردی: پارک آبدر سنندج. گردشگری شهری، ۵(۱)، ۶۹-۸۲.

• قاسمی، مریم؛ امیدوار، نشاط؛ عاشوری، الهام و نسیمی، زهرا. (۱۳۹۶). بررسی تطبیقی کیفیت زندگی روستائیان مهاجر به روستاهای پیراشهری

بر روند پیراشهرنشینی در هاله کلانشهری تهران (پایان‌نامه منتشر نشده کارشناسی ارشد). دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت، تهران، ایران.

• احمدی، مظهر؛ عزیزی، شیرین و فایقی، نیکو. (۱۳۹۸). اثرات پیوندهای روستایی-شهری بر تحولات کالبدی-فضایی نواحی پیراشهری: سکونتگاه‌های محمودآباد و آتسگاه پیرامون شهر کرج. توسعه فضاهای پیراشهری، ۱(۲)، ۹۵-۱۰۵.

• اسماعیل‌زاده، حسن؛ صالح‌پور، شمسی؛ قاسمیان، زری و مظاهری، ابودر. (۱۳۹۷). عوامل مؤثر بر تولید فضا در نواحی پیراشهری (مطالعه موردی: شهر ارومیه). پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری، ۶(۱)، ۲۳-۵۴.

• افراخته، حسن و حجت‌پور، محمد. (۱۳۹۶). اقتصاد زباله‌ای در روستاهای پیراشهری جنوب تهران. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۶(۴)، ۴۷-۷۲.

• افراخته، حسن و خدائی، بهرامعلی. (۱۳۹۰). ساماندهی گردشگری در تفرجگاه‌های پیراشهری هماهنگ با ظرفیت تحمل محیطی. تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۱۱(۲۰)، ۶۹-۸۸.

• امینی، سما؛ رحمانی، بیژن و مجیدی خامنه، بتول. (۱۳۹۶). پیامدهای اقتصادی تغییرات کاربری اراضی روستاهای پیراشهری مورد: روستاهای دهستان جی در شهرستان اصفهان. اقتصاد فضا و توسعه روستایی، ۶(۲)، ۱۷-۴۰.

• بابایی، محبوب؛ بصیری توچایی، مرتضی و بدراق‌نژاد، ایوب. (۱۳۹۷). تحلیل جمعیت‌پذیری و روند تحولات اقتصادی-اجتماعی روستاهای پیراشهری ارومیه. توسعه فضاهای پیراشهری، ۱(۱)، ۷۹-۹۰.

• پورطاهری، مهدی؛ رکن‌الدین افتخاری، مهدی؛ مهدی‌پور روشن، لیلا و انزایی، الهه. (۱۳۹۳). ارزیابی الگوی روابط ارگانیک و غیرارگانیک روستایی-شهری در روستاهای پیراشهری (مطالعه موردی: روستاهای پیرامون شهر بابل). پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی، ۳(۸)، ۲۵-۳۶.

• توکلی، مرتضی و نعیم‌آبادی، نازنین. (۱۳۹۸). خزش شهری و تغییرات کاربری اراضی فضاهای پیراشهری نیشابور. توسعه فضاهای پیراشهری، ۱(۲)، ۱۵۱-۱۶۵.

• تیغورد، جان سی. (۱۳۸۸). مبانی حومه‌های شهری (ترجمه کرامت‌الله زیاری و سامره آرازش). تهران: آزاد کتاب.

• خرم‌بخت، احمدعلی. (۱۳۹۶). تعیین راهبردهای توسعه کارآفرینی در روستاهای پیراشهری: مطالعه موردی روستاهای پیرامون شهر لار. روستا و توسعه، ۲۰(۳)، ۶۵-۸۳.

• خرم‌بخت، احمدعلی. (۱۳۹۷). بررسی روند ادغام و هضم روستاهای پیراشهری در فرایند توسعه کلانشهر تهران با استفاده از نرم‌افزار GIS. پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، ۹(۳۴)، ۲۱۷-۲۲۸.

• خواجه‌شاهکوهی، علیرضا؛ خراسانی، محمدامین و طورانی، علی. (۱۳۹۲). واکوی پویایی فضایی جمعیت در نواحی پیراشهری: یک بررسی ادراکی. برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۳(۳)، ۲۱۹-۲۳۸.

• دادور (خانی)، فضیله و غنیا، منصور. (۱۳۹۷). تبیین راهبردهای توسعه گردشگری پیراشهری جامعه‌محور، مطالعه موردی منطقه کن-سولقان. گردشگری شهری، ۵(۴)، ۱۲۱-۱۳۵.

• دانشپور، زهره. (۱۳۸۵). تحلیل نابرابری فضایی در محیط‌های پیراشهری: کوششی در استفاده از رهیافت برنامه‌ریزی و مدیریت راهبردی در تهران. هنرهای زیبا، ۲۸(۲)، ۵-۱۴.

• رومیانی، احمد؛ بهمنی، افشین؛ نظری شیخی، معصومه و حق‌نظری،

- Bruegmann, R. (2008). *Sprawl: a Compact History*. Chicago: University of Chicago Press.
- Caruso, G. (2015). *Peri-Urbanisation: the situation in Europe. A bibliographical note and survey of studies in the Netherlands, Belgium, Great Britain, Germany, Italy and the Nordic countries*. Retrieved from https://orbilu.uni.lu/bitstream/10993/10153/1/Caruso_PerUrbanEuropeDATAR.pdf
- CEC (Commission of the European Communities) (2008). *Green paper on territorial cohesion: Turning territorial diversity into strength*. Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0616:FIN:EN:PDF>
- CEMAT. (2007). *Spatial development glossary*. Retrieved from <http://www.ectp-ceu.eu/images/stories/Glossary-CEMAT/Glossary-English.pdf>
- CURE (Centre for Urban and Regional Ecology) (2003). *Sustainable development in the countryside around towns (Report TX 171)*. Retrieved from https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/11292101_alt.pdf
- Davis, M. (2015). *Planet of Slums*. London: Verso.
- De Roo, G. & Silva, E. A. (2010). *A Planners Encounter with Complexity*. Aldershot Ashgate.
- Duhr, S., Colomb, C. & Nadin, V. (2009). *European Spatial Planning and Territorial Cooperation*. Oxford: Routledge.
- EEA (European Environment Agency) (2016). *Urban sprawl in Europe: the ignored challenge*. Retrieved from <https://www.eea.europa.eu/publications/urban-sprawl-in-europe/download>
- Farley, P. & Roberts, M. S. (2011). *Edgelands, Journeys into England's True Wilderness*. London: Jonathan Cape.
- Friedmann, J. & Miller, J. (1965). The urban field. *American Institute of Planners*, 31(4), 312-320.
- Galster, G., Hanson, R., Ratcliffe, M., Wolman, H., Coleman, S. & Freihage, J. (2001). Wrestling sprawl to the ground. Defining and measuring an elusive concept. *Housing Policy Debate*, 12(4), 681-717.
- Geels, F. W. (2005). *Technological Transitions and System Innovation: A Coevolutionary and Sociotechnical Analysis*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Jansson, T., Bakker, M., Hasler, B. Helming, J., Kaae, B., Lemouel, P., Neye, S., Ortiz, R., Nielsen, T. S. Verhoog, D. & Verkerk H. (2009). *The SIAT model chain (SENSOR report series)*. Retrieved from http://tran.zalf.de/home_ip-sensor
- Jones, G. W. & Douglass, M. (2008). *Mega-urban regions in Pacific Asia: urban dynamics in a global era*. Singapore: NUS Press.
- Korcelli, P., Kozubek, E. & Piorr, A. (2011). Economy and employment. In A. Piorr, J. Ravetz & I. Tosics (Eds.), *Rural-Urban Regions and Peri-Urbanisation in Europe* (pp. 45-50). Copenhagen: Academic Books Life Sciences.
- Krafczyk, D. (2004). *The Metro-Scape: a geography of the contemporary city* (Unpublished master's thesis). Harvard
- (مطالعه موردی: دهستان تبادکان شهرستان مشهد). *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۱۵(۱)، ۱۲۳-۱۴۹.
- قدیری معصوم، مجتبی؛ طهماسبی، بهمن؛ شکرانی، عباس و کارخانه معصومه. (۱۳۹۸). نقش ظرفیت‌های کارآفرینی در توسعه فضاهای پیراشهری، مورد: شهرستان اسلامشهر. *توسعه فضاهای پیراشهری*، ۳۵-۴۶، (۲)، ۱.
- کاظمیان شیروان، غلامرضا؛ ضیایی، محمود؛ امیری، مقصود و مرادی، حسین. (۱۳۹۶). بررسی استقرار خرده‌نظام مدیریت مناطق پیراشهری (مطالعه موردی: منطقه ۲۲ کلانشهر تهران). *اقتصاد و مدیریت شهری*، ۵(۱۸)، ۴۱-۵۶.
- کمانرودی کجوری، موسی؛ پرزادی، طاهر و کرمی، مهدی. (۱۳۹۸). فرایند شکل‌گیری اجتماعات غیررسمی در محدوده پیراشهری مشکین شهر. *توسعه فضاهای پیراشهری*، ۳۵(۱)، ۱-۱۴.
- کیایی، مریم و درویشی، یوسف. (۱۳۹۸). تحلیل پایداری اقتصادی اجتماعی نواحی روستایی پیراشهری، مورد: شهرستان گمیشان. *اقتصاد فضا و توسعه روستایی*، ۸(۳)، ۲۲۷-۲۵۰.
- مرادی، حوریه. (۱۳۹۸). تحلیل زمینه‌های کارآفرینی در توسعه فضاهای پیراشهری، مورد: شهرستان کرمانشاه. *توسعه فضاهای پیراشهری*، ۳۷(۲)، ۱۳۷-۱۵۰.
- مشیری، فرخ و نیک‌بین، آسیه. (۱۳۹۷). مقابله با تخریب‌های زیست‌محیطی ناشی از پراکنده‌رویی شهری با استفاده از رویکرد نوین کد هوشمند (شهر قزوین و محیط پیراشهری). *جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای*، ۱۶(۲)، ۲۷-۴۹.
- منافی آذر، رضا و ولایی، محمد. (۱۳۹۷). تحلیل تطبیقی نابرابری‌های فضای شهری و فضای پیراشهری، مورد: شهر میاندوآب. *توسعه فضاهای پیراشهری*، ۱۱(۱)، ۱۱۱-۱۲۸.
- هدایتی فرد، مائده و خیرالدین، رضا. (۱۳۹۶). توسعه چارچوب انگاشتی از فضاهای انحصاری در نواحی ساحلی پیراشهری: کرانه جنوبی دریای کاسپین از شهرستان ساری تا محمودآباد. *آمایش سرزمین*، ۹(۲)، ۳۰۳-۳۳۲.
- Angel, S., Sheppard, S. C. & Civco, D. L. (2015). *The Dynamics of Global Urban Expansion*. Washington, DC: World Bank, Transport, Urban Development Department.
- Bengs, C. & Schmidt-Thome, K. (2006). *Urban-Rural relations in Europe* (Final report, ESPON). Retrieved from <https://www.espon.eu/programme/projects/espon-2006/thematic-projects/urban-rural-relations-europe>
- Bertrand, N. (2007). Introduction: ESDP ideals and the inheritance of rural planning failures. In N. Bertrand & V. Kreibich (Eds.), *Europe's City-Regions Competitiveness: Growth Regulation and Peri-Urban Land Management* (pp. 1-35). Assen: Van Gorcum.
- Borsdorf, A. & Salet, W. (2007). Spatial reconfiguration and problems of governance in urban regions of Europe. An introduction to the Belgeo issue on advanced service sectors in European urban regions. *Belgeo*, (1), 1-12.
- Briquel, V. & Collicard, J. J. (2015). Diversity in the rural hinterlands of European cities. In K. Hoggart (Ed.), *The City's Hinterland-Dynamism and Divergence in Europe's Peri-Urban Territories* (pp. 19-40). Aldershot: Ashgate.

University, Graduate School of Design, Cambridge.

- Lacquan, A. (2015). *Beyond Metropolis: The Planning and Governance of Asia's Mega-Urban Regions*. Washington, DC: Woodrow Wilson Center Press.
- Loibl, W. & Bell, S. (2011). Population and migration. In A. Piorr, J. Ravetz & I. Tosics (Eds.), *Rural-Urban Regions and Peri-Urbanisation in Europe* (pp. 50-55). Copenhagen: Academic Books Life Sciences.
- McGregor, D. & Simon, D. & Thompson, D. (2006). *The Peri-Urban Interface: Approaches to Sustainable Natural and Human Resource Use*. London: Earthscan.
- Nilsson, K., Pauleit, S., Bell, S., Carmen, A. & Nielsen, T. S. (Eds.), (2013). *Peri-Urban Futures: Scenarios and Models for Land Use Change in Europe*. Berlin Heidelberg: Springer-Berlag.
- Nordregio. (2015). *Potentials for polycentric development in Europe* (Final report, ESPON). Retrieved from https://www.espon.eu/sites/default/files/attachments/fr-1.1.1_revised-full_0.pdf
- Ravetz, J. (2000). *City-Region 2020: Integrated Planning for a Sustainable Environment*. London: Earthscan.
- Ravetz, J. (2011a). Integrated development for peri-urban territorial cohesion. In A. Piorr, J. Ravetz & I. Tosics (Eds.), *Rural-Urban Regions and Peri-Urbanisation in Europe* (pp. 114-123). Copenhagen: Academic Books Life Sciences.
- Ravetz, J. (2011b). Peri-Urban ecology: green infrastructure in the 21st century metro-scape. In I. Douglas (Ed.), *Handbook of Urban Ecology* (pp. 85-94). Oxford: Routledge.
- Ravetz, J., Fertner, C. & Nielsen, T. S. (2013). The dynamics of

peri-urbanization. In K. Nilsson, S. Pauleit, S. Bell, A. Carmen & T. S. Nielsen (Eds.), *Peri-Urban Futures: Scenarios and Models for Land Use Change in Europe* (pp. 13-44). Berlin Heidelberg: Springer-Berlag.

- Reckien, D. & Karecha, J. (2007). Sprawl in European cities. The comparative background. In C. Couch, L. Leontidou & G. Petschel-Held (Eds.), *Urban Sprawl in Europe: Landscapes, Land Use Change and Policy* (pp. 39-65). Oxford: Blackwell.
- Ristimaki, M. (2011). Mobility and transport. In A. Piorr, J. Ravetz & I. Tosics (Eds.), *Rural-Urban Regions and Peri-Urbanisation in Europe* (pp. 61-64). Copenhagen: Academic Books Life Sciences.
- Schneider, A. & Woodcock, C. (2008). Compact, dispersed, fragmented, extensive? A comparison of urban expansion in twenty-five global cities using remotely sensed, data pattern metrics and census information. *Urban Studies*, (45), 659-692.
- Short, J. R., Hanlon, B. & Vicino, T. J. (2007). The decline of inner suburbs: the new suburban gothic in the United States. *Geography Compass*, 1(3), 641-656.
- Zasada, I. & Berges, R. (2011). Environment and landscape. In A. Piorr, J. Ravetz & I. Tosics (Eds.), *Rural-Urban Regions and Peri-Urbanisation in Europe* (pp. 72-75). Copenhagen: Academic Books Life Sciences.
- Zasada, I., Alves, S., Muller, F. C., Piorr, A., Berges, R. & Bell, S. (2010). International retirement migration in the Alicante region, Spain: process, spatial pattern and environmental impacts. *Environmental Planning and Management*, 53(1), 125-141.

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله:

رفیعی، مهران؛ خطیبی، سیدمحمد رضا و داودپور، زهره. (۱۳۹۹). تبیین مفهوم پیراشهری و عوامل مؤثر در ایجاد و توسعه آن. *باغ نظر*، ۱۷(۹۲)، ۲۹-۵۰.

DOI: 10.22034/bagh.2020.194075.4215

URL: http://www.bagh-sj.com/article_119774.html

